

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Petra Filarová

**ZNÁRODNĚNÍ A KONFISKACE V LETECH
1945-1948 – ČINNOST MIMOŘÁDNÝCH
LIDOVÝCH SOUDŮ V JEDNOTLIVÝCH
REGIONECH**

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Datum vypracování práce: Duben 2010

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 15. dubna 2010

Petra Filarová

Poděkování

Chtěla bych vyjádřit poděkování Prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc. za vedení a cenné připomínky k mé diplomové práci.

Obsah:

Obsah	4
Úvod	8
1. Konfiskace majetku v období 1945 – 1948	12
1.1 Košický vládní program	12
1.2 Benešovy dekrety jako právní základ konfiskace	14
1.2.1 Platnost dekretů prezidenta republiky na Slovensku	15
1.3 Dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkových jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů	16
1.3.1 Národní správa	17
1.4 Konfiskace nepřátelského majetku a jeho následné rozdělení	19
1.4.1 Národní pozemkový fond a přidělování konfiskátů	22
1.4.2 Právní úprava konfiskace na Slovensku	25
1.5 Konfiskace nezemědělského majetku	26
1.5.1 Fond národní obnovy a pravomoce národních výborů	27
1.5.2 Rámcové plány a přidělové řízení	28
1.6 Další předpisy dotýkající se nepřátelského majetku	32
2. První vlna znárodnění v Československu	34

2.1 Právní základ znárodnění klíčových oborů průmyslu, potravinářství, bank a pojišťoven.....	36
2.1.1 Zestátnění filmu	36
2.2 Dekret o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků	37
2.2.1 Pojem zestátnění	38
2.2.2 Rozsah znárodnění dle dekretu 100/1945 Sb.....	39
2.2.3 Podniky nepodléhající znárodnění	41
2.2.4 Náhrada za znárodnění.....	42
2.3 Dekret o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského	43
2.3.1 Podniky znárodněné dle dekretu 101/1945 Sb.....	44
2.4 Znárodnění akciových bank	45
2.5 Zestátnění pojišťovnictví	46
2.5.1 Nová organizace pojišťovnictví	47
3. Druhá etapa znárodnění	48
3.1 Zestátnění dalších odvětví průmyslu	50
3.1.1 Majetek vyjmutý ze znárodnění	52
3.1.2 Další znárodnění v potravinářství	52
3.2 Znárodnění velkoobchodních podniků, zahraničního obchodu, stavebnictví, cestovních kanceláří, léčivých zdrojů, lázní a dalších podniků.....	53
3.1.2 Náhrada za znárodnění.....	55

3.3	<i>Výsledky druhé etapy znárodnění</i>	56
4.	Činnost mimořádných lidových soudů	58
4.1	Činy trestné dle velkého retribučního dekretu	59
4.2	<i>Ustavení a složení mimořádných lidových soudů</i>	61
4.3	Řízení před mimořádným lidovým soudem	63
4.3.1	Tresty za retribuční zločiny	64
4.3.2	Okresní vyšetřovací komise	66
4.4	<i>Změny velkého retribučního dekretu</i>	67
4.5	<i>Další retribuční předpisy</i>	68
4.6	<i>Retribuce a náhrada za znárodnění</i>	69
4.6.1	Případ odsouzení Jana Antonína Bati	70
4.7	<i>Potrestání zrádců, kolaborantů a válečných zločinců v dalších zemích Evropy</i>	71
4.8	<i>Ukončení činnosti MLS a výsledky jejich působení</i>	72
4.9	<i>Obnovení mimořádných lidových soudů</i>	73
5.	Činnost mimořádných lidových soudů v jednotlivých regionech	74
5.1	<i>Činnost MLS v Liberci</i>	74
5.2	<i>Průběh retribuce na Jičínsku</i>	75
5.3	<i>MLS v Ostravě</i>	76
5.3.1	Obnovené lidové soudnictví na Ostravsku	77

5.4	<i>Lidové soudnictví v Klatovech</i>	78
5.5	<i>Retribuční soudnictví v Hradci Králové</i>	79
5.5.1	MLS v Hradci Králové po 1948	79
5.5.2	Výsledky retribuce na Královehradecku	80
5.6	<i>MLS v Chebu</i>	81
6.	Mimořádný lidový soud v Praze a trest konfiskace	82
6.1	<i>Tresty konfiskace uložené MLS v Praze</i>	82
6.1.1	Případ udavače Ladislava Krutského	83
6.1.2	Rozprodávání majetku po Židech.....	84
6.1.3	Případ baru Astoria.....	85
	Závěr	87
	Seznam zkratk	91
	Použitá literatura	92
	Seznam příloh :	96
	Příloha č. 1 : Počet zavedených národních správ dekretem č. 5/1945 Sb.	97
	Příloha č. 2: Konfiskační vyhláška dle dekretu č.12/1945 Sb.	98
	Zusammenfassung	99

Úvod

Bezprostředně po skončení druhé světové války vyvstala v Československu nejen nutnost hospodářské obnovy ale i potřeba vypořádání se s minulostí a to především potrestáním nacistických zločinců, zrádců a kolaborantů, kteří se svými činy provinili na českém a slovenském národě. Otázkou budoucího hospodářského uspořádání ale i osudem válečných zločinců se zabýval již v průběhu druhé světové války český domácí i zahraniční odboj, jehož oficiální představy o řešení této problematiky byly vyjádřeny v Košickém vládním programu, vyhlášeném 5. dubna 1945. Faktická realizace plánů, které byly obsahem tohoto dokumentu byla uskutečňována převážně dekrety prezidenta republiky, jež do historie vstoupily pod souhrnným názvem „Benešovy dekrety“, který navozuje mylnou představu, že byly výlučným aktem prezidenta dr. Edvarda Beneše.¹

Mezi hlavní nástroje oživení válkou zdevastovaného hospodářství patřilo znárodnění klíčových národohospodářských odvětví a konfiskace movitého i nemovitého majetku. Ta se obecně prováděla nejen osobám maďarské a německé národnosti, ale dopadala i na ty, kteří se provinili proti československému státu a byli označeni za zrádce, kolaboranty či osoby státně nespolehlivé.² Konfiskace byla ale využívána i jako jeden z vedlejších trestů, které ukládalo retribuční soudnictví, jež bylo v tomto období zřízeno právě k potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů.

Pojem konfiskace pochází z latinského slova *confiscatio* a označuje trest

¹ Pavlíček, Václav. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In Soukup, Ladislav (ed). Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002, s. 99.

² Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky. In Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 50.

propadnutí majetku, za který se neposkytuje náhrada. Konfiskace je tedy obecně považována za trestněprávní opatření, jímž dochází k odnětí vlastnického práva. Poválečná konfiskace byla provedena obecnou právní normou a nastávala ex lege. Takovou právní normou byl jednak dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb., který konfiskoval a rozděloval zemědělský majetek Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a dále prezidentský dekret č. 108/1945 Sb., jímž byl zkonfiskován nezemědělský movitý a nemovitý majetek. S konfiskační problematikou také souvisel dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkověprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů.

Otázka konfiskací byla řešena i na mezinárodněprávní úrovni, kdy mezinárodní právo nebránilo konfiskaci majetku vlastních státních příslušníků nebo bezdomovců. A dále československá konfiskační opatření byla také v souladu s ujednáními vítězných spojeneckých mocností protihitlerovské koalice, zejména je podpora konfiskacím vyjádřena v Postupimské dohodě ze dne 2. srpna 1945.³

Do uspořádání vlastnických vztahů po 2. světové válce zasáhl i institut znárodnění. Obecně můžeme proces znárodnění definovat jako vyvlastnění určitého majetku nebo také převod tohoto majetku ze soukromého do veřejného, nejčastěji státního vlastnictví a to ve veřejném zájmu. Znárodnění bylo v Československu provedeno ve dvou etapách a to formou zestátnění, která znamenala, že nabyvatelem znárodněného majetku je stát. První etapa byla uskutečněna dekrety prezidenta republiky č. 100-103/1945 Sb., které se vztahovaly na doly, některé průmyslové podniky, některé

³ Z této dohody vycházela Pařížská reparační dohoda ze dne 21. prosince 1945 (č. 150/1947 Sb.), která byla sjednána za účasti Československa a stanovila, že každá signatární vláda si ponechá německý nepřátelský majetek a to formou, kterou si sama zvolí a zároveň odečte tento majetek od svého podílu na reparacích. Zmíněné ustanovení bylo uplatněno Československem na majetek bývalé Německé říše a jejich státních příslušníků a na tomto základě byla z reparačního podílu Československa odečtena částka 4 938 965 amerických dolarů. Blíže k tomu: Winkler, Pavel. Dekrety prezidenta republiky z období 1940-1945. In Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Praha: Ústav mezinárodních vztahů Praha, 1995, s. 25-26.

podniky potravinářského průmyslu a také na akciové banky a soukromé pojišťovny s účinností ke dni 27. října 1945. Druhá vlna znárodnění byla uskutečněna až v roce 1948 a to jednotlivými zákony č. 114, 118-126 a 311/1948 Sb. Účinnost této etapy byla převážně stanovena k 1. lednu 1948 a zestátnily se tak mimo jiné další průmyslové podniky, včetně podniků průmyslu potravinářského, velkoobchodní podniky, zahraniční obchod nebo stavební a dopravní podniky. Obecně se měla za znárodněný majetek poskytovat náhrada, s výjimkou osob uvedených v dekretech, mezi které se řadily osoby národnosti německé, maďarské a kolaboranti. Mnozí z těchto zrádců a kolaborantů byli souzeni před mimořádnými lidovými soudy a na základě jejich odsuzujících rozsudků tak pozbyli právo domáhat se náhrady za znárodnění. Cílem znárodnění bylo vybudovat nový hospodářský, ale i společenský řád.

Výše zmíněné konfiskační a znárodnující normy byly také reakcí na rozsáhlou germanizaci a arizaci československého majetku v době války, které byly uskutečněny akty německého práva.

V důsledku mimořádnosti poválečné situace a teroru, který vyvolaly zločiny nacistického aparátu, jež byl podporován početnou skupinou i československého obyvatelstva byl zvolen i mimořádný způsob potrestání těchto provinilců. Na základě dekretu prezidenta republiky č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech bylo postupně zřízeno v českých zemích 24 mimořádných lidových soudů. Tento dekret byl také označován jako „velký retribuční dekret“. Pojem retribuce se v té době obecně užíval jako výraz pro potrestání válečných zločinů a domácí kolaborace.

Mimořádné lidové soudy měly stanný charakter, který byl obvyklý ve většině zemí, které se vypořádávaly s nacistickými zločiny. Právní úprava velkého retribučního dekretu navazovala na mezispojenecké dohody.⁴

⁴ Velký retribuční dekret vycházel jednak z moskevské spojenecké deklarace z 30. října 1943 o navrácení válečných zločinců do zemí, kde spáchali své zločiny a dále ze spojenecké Dohody o stíhání a potrestání hlavních válečných zločinců evropské Osy z 8. srpna 1945.

Retribuční zákonodárství a jeho soudní realizace byly provázeny řadou právních a filosofických problémů, které jsou dodnes předmětem řady diskuzí a kritik. Mezi ně se řadila například zpětná účinnost retribučních norem, kriminalizace samotného členství a funkce ve vyjmenovaných nacistických organizacích, nebo odlišení morální odpovědnosti od viny v právním smyslu.⁵

Toto téma diplomové práce jsem si zvolila také proto, že uspořádání vlastnických vztahů na základě Benešových dekretů je dodnes předmětem nejen mnohých politických, právních a historických diskuzí ale i řady soudních sporů a také nálezů Ústavního soudu ČR.⁶ I když se většinou jejich ustanovení vyčerpala provedením určitých záměrů, tak se dosud platné dekrety staly po zániku československé federace formálně součástí právního řádu ČR. V mé práci popisují nejen proces konfiskace a znárodnění, ale také velmi složité období působnosti mimořádných lidových soudů, které je dodnes objektem historického zkoumání⁷ a hodnotících soudů.

⁵ Kozák, Jiří. Činnost Mimořádného lidového soudu v Liberci 1945-1948. In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 579.

⁶ Ústavní soud v odůvodnění svého nálezu z 8.3. 1995 čj. Pl ÚS 14/94, „Legalita a legitimita dekretů prezidenta republiky - dekret č. 108/1945 Sb., o konfiskaci nepřátelského majetku a FNO“, publikovaný na internetových stránkách <http://nalus.usoud.cz>, který se týká konfiskačního dekretu č. 108/1945 Sb. konstatuje, že exilové zákonodárství, jakož i bezprostředně poválečné zákonodárství osvobozeného Československa představuje ve své podstatě dnes již uzavřený okruh problémů a otázek úzce souvisejících s válečnými událostmi a hospodářskou obnovou země. Normativní akty z této doby tak splnily svůj účel v bezprostředně poválečné době a z hlediska současnosti jsou již vesměs bez aktuálního významu. Právní vztahy založené těmito akty jsou nejen důsledkem válečných událostí, ale jsou současně výsledkem legálně projevené československé (české) zákonodárné moci, sledující odstranění škod vzniklých v důsledku mimořádných poměrů z doby nesvobody, a proto jim přísluší ochrana vyplývající z předpisů československého (českého) právního řádu. Blíže k tomu: Pavlíček, Václav. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In Soukup, Ladislav (ed). Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002, s. 98.

⁷ V současnosti se tematice činnosti mimořádných lidových soudů věnuje například: Borák, Mečislav. Spravedlnost podle dekretu. Tilia: Šenov, 1998; Jiřík, Václav. Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu. Cheb: Svět křídel, 2000; Jarkovská, Lucie. Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku. Praha: Prostor, 2008

1. Konfiskace majetku v období 1945 – 1948

Právním základem konfiskace movitého a nemovitého majetku na našem území po druhé světové válce jsou dekrety prezidenta republiky, které zasahovaly do majetkových poměrů nejen osob německé a maďarské národnosti, ale všech osob, které byly označeny za „zrádce a kolaboranty“ nebo za „osoby státně nespolehlivé“. Těmito dekrety byly:

- dekret č. 5/1945 Sb. z 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů;
- dekret č. 27/1945 Sb. z 11. 7. 1945 o jednotném řízení vnitřního osídlení;
- dekret č. 28/1945 Sb. z 20. července 1945 o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci;
- dekret č. 12/1945 Sb. z 21. července 1945 o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa;
- dekret č. 108/1945 Sb. z 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a o Fondech národní obnovy;
- nepřátelského majetku se ještě dotýkají dva další dva dekrety, dekret č. 81/1945 Sb. z 25. září 1945 o některých opatřeních v oboru spolkovém a dekret č. 124/1945 Sb. o některých opatřeních ve věcech knihovních z 27. října 1945.

1.1 Košický vládní program

Výše uvedené právní předpisy byly oficiálním vyvrcholením snah a představ československého válečného exilu o budoucím poválečném uspořádání. Nejvýrazněji

dekrety naplňují plány Košického vládního programu, který byl vyhlášen 5. dubna 1945 novou československou vládou. Ten se věnuje majetkoprávnímu postihu válečných provinilců hlavně ve své kapitole X. a XI.

V kapitole X. jsou plánována opatření směřující: „*K odčinění zločinů napáchaných okupanty a jejich zrádnými pomocníky na českém a slovenském národním a soukromém majetku, k vykořenění cizáckého a fašistického vlivu z českého a slovenského hospodářství a k zabezpečení plodů národní práce pro potřeby českého a slovenského národa.*“⁸Dále kapitola X. pojednává o majetku, který byl ve vlastnictví, držbě nebo správě občanů nepřátelských států, německých a maďarských občanů Československa, kteří aktivně pomáhali rozbití a okupaci Československé republiky nebo ostatních občanů Československa, kteří zradili národ a aktivně podporovali německé a maďarské okupanty. Tento majetek měl být ihned zajištěn a dán pod národní správu. Stejně mělo být naloženo s majetkem akciových a jiných společností, jež spravovaly kategorie osob uvedené výše. Zajištění a národní správu vykonávaly národní výbory jednotlivých stupňů. Takto zajištěné majetkové hodnoty, které dříve patřily například dělníkům, živnostníkům, rolníkům a byly jim odebrány v důsledku rasové, polické nebo národní perzekuce měly být ihned vráceny původním majitelům nebo jejich dědicům. Ostatní mělo zůstat pod národní správou do doby než o osudu zajištěného rozhodnou zákonodárné orgány.

V následující kapitole XI. se vláda zabývá provedením nové pozemkové reformy, která měla následovat po plánované konfiskaci zemědělské půdy. Košický vládní program již počítal se zřízením Národního pozemkového fondu do kterého měla připadnout nejen veškerá zemědělská půda ale také i budovy, které patřily určitým, v programu blíže specifikovaným kategoriím osob. Těmito osobami byli například němečtí a maďarští šlechtici a velkostatkáři bez rozdílu státní příslušnosti. Konfiskace

⁸ Košický vládní program, kapitola X, odst. 1. In Grospič Jiří, Chovanec Jaroslav, Vysokaj Juraj. Košický vládní program-program budování lidově demokratického Československa. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 133.

takového majetku měla být provedena bez náhrady. Zemědělská půda měla být rozdělována mezi domkáře, střední rolníky a zemědělské dělníky ve spolupráci s rolnickými komisemi.

Nepřímo se také konfiskačního zákonodárství dotýkají i programová prohlášení v kapitole VIII. vládního programu. Zde se stanovuje princip poválečného postihu příslušníků německé a maďarské menšiny. Tento princip se později promítl i do postihu v oblasti majetkové. Zde byl naznačen tvrdý a nekompromisní postup proti německé a maďarské menšině, který vláda odůvodňovala již v první větě kapitoly: „*Strašnými zkušenostmi, jichž se Češi a Slováci dožili s německou a maďarskou menšinou.*“⁹. Ale zároveň jsou z této represe vyňati ti Němci a Maďaři, kteří byli loajální k Československu a zachovali mu věrnost.

1.2 Benešovy dekrety jako právní základ konfiskace

Benešovy dekrety můžeme z časového hlediska rozdělit do dvou kategorií. Do první kategorie spadají dekrety vydávané československým válečným exilem v Londýně na základě ústavního dekretu č. 2 Úředního věstníku československého o prozatímním výkonu moci zákonodárné ze dne 15. října 1940. A do druhé skupiny řadíme dekrety, které byly vydávány již na osvobozeném území. Těchto právních předpisů bylo vydáno 130 a týkaly se různých oblastí života. Například změn ve státní správě, obnovy v oblasti národního hospodářství a také řešily osud nepřátelského majetku. Časový úsek doby nesvobody právně upravil ústavní dekret prezidenta republiky č. 11 z 3. srpna 1944 o obnovení právního pořádku, později byl na území republiky novelizován a vyhlášen zákonem č. 12/1946 Sb. V textu tohoto dekretu je stanoven počátek doby nesvobody ode dne 30. září 1938, kdy byla porušena

⁹ Košický vládní program, kapitola VIII. In Grospič Jiří, Chovanec Jaroslav, Vysokaj Juraj. Košický vládní program-program budování lidově demokratického Československa. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977, s. 130.

svrchovanost republiky. Dekret předvídal vydání vládního nařízení č. 31/1945 Sb. z 27.7. 1945, které stanovilo 4. květen 1945 jako konec nesvobodného období. Tento dekret byl klíčový pro poválečný právní vývoj v obnoveném Československu, protože stanovil co je platným právem a právě časovým předělem pro platnost práva se stala dekretem definovaná doba nesvobody. Také v této právní normě můžeme spatřovat koncepci kontinuity československého právního řádu.

Tyto dvě velké skupiny dekretů se neliší jen dobou vydávání, ale též způsobem přípravy a mechanismem přijímání. Hlavní rozdíl spočíval v přesunu dekretální normotvorby od prezidenta republiky a jeho kanceláře do vlády. Až do 5. dubna 1945 byl prezident jediným nositelem moci zákonodárné a vláda dekrety navrhovala, v té zasedali příslušníci různých politických stran. Přesun normotvorby nastal vytvořením první domácí vlády v Košicích dne 4. dubna 1945. Státní rada, která fungovala jako poradní orgán byla zrušena, vláda se stala zákonodárcem a také narůstal vliv politických stran Národní fronty na formulaci textu dekretů. Toto druhé období vydávání dekretů trvalo poměrně krátkou dobu a jeho konec nastal 28.10. 1945 a to ustanovením Prozatímního národního shromáždění.

1.2.1 Platnost dekretů prezidenta republiky na Slovensku

Jednotnou aplikaci konfiskačního zákonodárství komplikovala omezená územní platnost těchto právních norem. Zásadní je nařízení Slovenské národní rady (dále jen SNR) č. 1 z 1. září 1944, kterým si SNR přisvojila veškerou zákonodárnou, vládní a výkonnou moc na Slovensku. Tento krok se výrazně odchyloval od postoje československé vlády ke slovenskému právnímu řádu. Tímto nařízením se vyloučila zákonodárná moc prezidenta republiky, která se zakládala ústavním dekretem č. 2 z roku 1940 o prozatímním výkonu moci zákonodárné. Toto vyloučení zákonodárné pravomoci bylo částečně zmírněno nařízením SNR z 21. dubna 1945 č. 30/1945 Sb. n. SNR, které rozlišuje mezi záležitostmi celostátními a ostatními. Pouze ve věcech celostátní povahy vykonával zákonodárnou pravomoc prezident republiky, po dohodě se SNR. Ale bylo věcí dohody mezi vládou a SNR co jsou záležitosti celostátní

povahy. Dělbá pravomocí byla upravena na politické úrovni První pražskou dohodou z 2. června 1945, která do záležitostí celostátního významu řadila především otázky národního hospodářství a administrativně politické otázky.

1.3 Dekret č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

Tento dekret můžeme teoreticky rozdělit do několika tématických okruhů, které právně upravuje ve svých ustanoveních. Jako prvému se dekret věnuje majetkoprávním převodům a majetkoprávním jednáním, která byla uskutečněna po 29. září 1938. Tyto převody a jednání byly prohlášeny za neplatné pokud k nim došlo pod tlakem okupace nebo národní, rasové a politické perzekuce. Toto se týkalo majetku movitého, nemovitého, soukromého či veřejného, který byl arizován v době německé okupace.

Na tato ustanovení bezprostředně navazoval zákon ze 16. května 1946 č. 128/1946 Sb., o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o nárocích z této neplatnosti a z jiných zásahů do majetku vzcházejících. Jeden ze základních paragrafů částečně kopíruje ustanovení o neplatnosti majetkoprávních jednání dekretu 5/1945 Sb., ale navíc zároveň takovouto neplatnost vylučuje, pokud byl ten na koho majetek přešel „*osobou státně spolehlivou*“ a bylo dokázáno, že k majetkoprávnímu úkonu došlo za přiměřenou úplatu a to z podnětu vlastníka nebo pokud to bylo v jeho zájmu. Dále zákon rozšiřuje neplatnost i na úkony provedené po 29.9. 1938, které mají právní základ v neplatném právním předpisu, úředním výroku na základě takového předpisu, či ve výroku soudu, který bude později zrušen nebo změněn jako výrok z doby nesvobody. Mezi neplatné právní předpisy dekret zařazuje ty, které v rozporu s československou ústavou a zákony, které ji mění či doplňují provedly nebo umožnily zásahy do majetku Československé republiky nebo osob, které byly vydány národní, rasové nebo politické perzekuci. Dobové výklady zákona hodnotí tyto paragrafy jako velmi široce formulované a podřazují pod ně jakákoliv právní jednání: „*§ 1 mluví o jakýchkoliv majetkově právních jednáních. Že poskytnutí zápujčky a její*

*zajištění náležející pod pojem jakéhokoliv majetkově právního jednání, je dojista nepochybné.*¹⁰

1.3.1 Národní správa

Dekret dále uvaluje na majetek „*státně nespolehlivých osob*“ zajišťující institut ve formě národní správy. Národní správa byla myšlena jako řešení pouze přechodné a měla spravovat majetek pro pozdější konfiskaci či znárodnění. Jako osoby státně nespolehlivé označoval dekret například osoby německé, maďarské národnosti a to bez výjimky nebo osoby, které vyvíjely činnost směřující mimo jiné proti státní svrchovanosti. Těmto osobám byl zajištěn i ten majetek, který byl jimi převeden po 29. září 1938, i kdyby nabyvatel nevěděl, že se jedná o takovýto majetek.

Národní správa nebyla uvalena jen na majetek státně nespolehlivých osob, tedy Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů, ale i do všech podniků, majetkových podstat, kde to vyžadoval plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména závody a podniky, které byly opuštěné nebo se nacházely v držbě nebo nájmu státně nespolehlivých osob. V praxi se jednalo například o případy, kdy majitel podniku či závodu, který by jinak nepodléhal uvalení národní správy dle dekretu se nacházel v zahraničí, nemohl se tudíž o svůj podnik starat, ale chod podniku musel být zabezpečen v rámci obnovy poválečného vydrancovaného hospodářství. Tento institut znamenal pouze omezení výkonu vlastnických práv, nikoli vyvlastnění a převedení do vlastnictví státu. Dekret se vztahoval nejen na osoby fyzické, ale dopadal i na osoby právnické.

Dále tento právní předpis stanovil kdo je příslušný k zavedení národní správy a právní postavení národních správců. Národní správu zaváděly především místní a okresní národní výbory, ale také Zemské národní výbory, ministerstvo průmyslu či

¹⁰ Krčmář, Jan. Poznámky k dekretu presidenta republiky ze dne 19. V. 1945, č. 5/45 a k zákonu ze dne 16. V. 1946, čís. 128/46. Právník č. 11/1946, s. 258.

ministerstvo výživy.¹¹Národní správce byl povinen pečovat o majetek s péčí řádného hospodáře, mohl činit úkony pouze v rámci běžného hospodaření.K opatření, která přesahovaly rámec běžného hospodaření, kterými byly například pronájem nebo likvidace musel mít národní správce svolení orgánu, který národní správu zavedl.Pokud správce způsobil škodu zanedbáním svých povinností, byl za tuto škodu odpovědný.Zároveň byli správci chráněni před zásahy dosavadních majitelů či držitelů, ti měli zakázáno zasahovat do jejich jednání.Dekret také učinil neplatnými právní úkony majitelů a držitelů majetku spadajícího pod národní správu, které učinili po účinnosti této právní normy a týkaly se dané majetkové podstaty.Formulace z dekretu o národní správě byly velice obecné, proto musely být doplněny konkrétními prováděcími předpisy.V červnu 1945 vydalo ministerstvo průmyslu dvě směrnice, první byla adresována národním správcům a druhá národním výborům pro národní správu průmyslových a řemeslných podniků.Obě směrnice obsahovaly konkrétní pokyny národním správcům a postupy při zavádění národních správ.Další detailní instrukce a řešení nastalých problémů obsahovaly oběžníky Zemského národního výboru v Praze.

Rozhodnutí o národní správě bylo správním aktem.Proti tomuto rozhodnutí bylo přípustné odvolání, které nemělo odkladný účinek.Odvolání řešil instančně nadřizený orgán jako okresní národní výbor a Zemský národní výbor.V případě, že v prvním stupni rozhodoval Zemský národní výbor, NSS dovodil možnost odvolání k příslušnému ministerstvu.Pokud proběhlo odvolací řízení, správní akt podléhal ještě kontrole Nejvyššího správního soudu.Ten mohl rozhodnutí o uvalení národní správy zrušit, pokud se například stěžovatel ve správním řízení nemohl řádně bránit proti tvrzení, že není osobou německé národnosti, nebo pokud nebylo dokázáno že se jedná o osobu státně nespolehlivou.

Dekret ve svém § 11 řešil i zrušení národní správy.Obecně umožňoval zrušení, jakmile pominou důvody pro které byla zavedena.Takovým důvodem ke zrušení

¹¹ Počet dekretem zavedených národních správ v Příloze č. 1

národní správy mohl být případ, kdy osoba na jejíž majetek byl uvalen tento zajišťující institut byla později podle dekretu č. 33/1945 Sb. o státním občanství československým státním občanem.

Tento dekret je stále platným právním předpisem, nebyl dosud změněn a stal se od 1.1. 1993 součástí českého právního řádu.

1.4 Konfiskace nepřátelského majetku a jeho následné rozdělení

Zajišťující institut národní správy znamenal pouhé omezení vlastnických práv. Ke změně vlastnických vztahů došlo až na základě dekretu č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa, který nabyl účinnosti 23.6. 1945.

Tento dekret s okamžitou platností konfiskoval bez náhrady pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek, jenž byl ve vlastnictví všech osob německé a maďarské národnosti bez ohledu na státní příslušnost, dále zrádců a nepřátel republiky jakékoliv národnosti a státní příslušnosti, projevších toto nepřátelství zejména za krize a války v letech 1938-45 a také akciových a jiných společností a korporací, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům. Tyto osoby se uveřejňovaly pomocí veřejné vyhlášky,¹² ta byla správním aktem, který bylo možno dle Nejvyššího správního soudu napadnout odvoláním. Osoby na které dopadla konfiskace se vymezovaly pomocí vyvratitelné domněnky kolektivní odpovědnosti, neboť se vycházelo z předpokladu, že většina Němců v Československu se hlásila k propagaci nacismu, přispívala k jeho uskutečňování a proto jsou odpovědní za způsobené škody a zároveň nemají právo na náhradu. S vyvratitelností této domněnky souviselo i ustanovení dekretu, které vylučovalo konfiskaci u těch Maďarů a Němců, kteří se aktivně účastnili boje za zachování celistvosti a osvobození Československé

¹² Veřejná vyhláška v Příloze č. 2

republiky. Jednalo se zde o přesun důkazního břemene. Tato metoda byla v mezinárodním právu neobvyklá, ale odůvodnitelná mimořádnou situací a snahou odčinit strašné důsledky německé agrese. O konfiskační výjimce rozhodoval na návrh rolnické komise příslušný okresní národní výbor. V pochybnostech předkládal případy Zemskému národnímu výboru, ten je svým dobrozdáním postoupil ministerstvu zemědělství, které rozhodovalo po dohodě s ministerstvem vnitra. Interpretace tohoto ustanovení měla odpovídat ústavnímu dekretu o státním občanství těchto osob.

Dekret vymezuje v ustanovení § 2 kdo se považuje za osobu německé a maďarské národnosti. Za takovéto osoby označil všechny, kdo se při jakémkoli sčítání lidu od roku 1929 přihlásil k německé nebo maďarské národnosti nebo se stal členem národních skupin nebo politických stran, které sdružovaly osoby německé a nebo maďarské národnosti. Při sčítání lidu v roce 1930 bylo vládním návrhem stanoveno, že se smí zapsat pouze jedna národnost, zpravidla dle používaného mateřského jazyka. Jinou národnost, než pro kterou svědčí mateřský jazyk, lze zapsat jen tehdy, jestliže sčítaná osoba nemluví mateřským jazykem ve své domácnosti a úplně ovládá řeč národnosti, které se hlásí., *Osobu, která se po roce 1929 při sčítání lidu přihlásila k národnosti německé, bylo tedy nutno za všech okolností pokládat za osobu německé národnosti, i kdyby jiné znaky mohly naznačovat, že je to osoba národnosti jiné, nebo kdyby se popř. takové přihlášení při dalších sčítání neopakovalo* (Boh. Admin. 1673/47).¹³ Již při přípravě tohoto ustanovení se poukazovalo na problematiku vymezení těchto osob. Československý právní řád nikde jednoznačně nevymezoval žádnou definici osoby určité národnosti a ani z literatury nešlo dovodit jednotný závěr. Proto se předpokládalo přijetí speciálního dekretu, který měl tuto definici obsahovat. K jeho přijetí nikdy nedošlo, ale to nezabránilo aplikaci dekretu v praxi. Nejasnosti, které se týkaly pojmu německá národnost odstranil až Nejvyšší

¹³ Mikule, Vladimír. Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2003, s. 81.

správní soud svým výkladem (Boh. Admin. CXXVIII/47),¹⁴ ve kterém uvádí, že pojem německá národnost v dekretu užívaný, je striktně vymezen pouze ve výše uvedeném ustanovení § 2. Tento výklad byl používán při řešení sporů, jako obrana proti stěžovatelům, kteří tvrdili, že nejsou osobou německé národnosti.

O tom jestli mají být dané osoby považovány za zrádce nebo nepřátele Československé republiky, tak jak je vymezuje dekret rozhodoval na návrh okresního národního výboru Zemský národní výbor, v jehož obvodu dotčená nemovitost ležela. To znamenalo odchýlení od dosavadního pravidla, že o zrádcovství a nepřátelství k republice mohly rozhodovat jen soudy a nikoliv správní orgány. Rozhodnutí Zemského národního výboru bylo pouze rozhodnutím deklaratorním s účinky ex tunc, neboť k přechodu vlastnictví konfiskovaného majetku na stát docházelo ex lege dnem účinnosti dekretu. Rozhodnutí Zemského národního výboru o tom, jestli je daná osoba považována za zrádce nebo nepřátele Československé republiky vytvářelo pouze subjektivní předpoklady konfiskace, ale nedeklarovalo ji. Panovala názorová nejednota, zda k účinnosti konfiskace je ještě třeba deklaratorního aktu, který by ji vyhlášoval. Tuto otázku vyřešil až NSS svým stanoviskem: „*Deklaratorního aktu obecně není třeba, musí ovšem být vydán, bude-li věc sporná, zejména požádá-li o rozhodnutí vlastník dotyčné nemovitosti (Boh. A 1512/46).*“¹⁵

Další zvláštností, která dokládá mimořádnost tehdejší situace byl způsob přechodu vlastnictví konfiskovaného majetku na stát. Při přechodu byl opuštěn tradiční intabulační princip, tedy nepřecházelo vlastnictví zápisem do pozemkových knih. V tomto případě se jednalo o výjimku, neboť obecnou platnost intabulačního principu zakládal tehdejší občanský zákoník a v té době platný knihovní zákon 95/1871 ř.z. Tato

¹⁴ Blíže k tomu: Mikule, Vladimír. Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2003, s. 80.

¹⁵ Kindl Milan, Knapp Viktor. K některým otázkám konfiskace podle dekretů prezidenta republiky č. 12 a č. 108/1945. Právník č. 7/1994, s. 625.

výjimka ale byla možná a obecně se připouštěla existence naturálního vlastnictví bez knihovního nabývání.

Dále je nutno uvést, že konfiskační zákonodárství mělo oporu v ústavních předpisech. Ústavní listina z roku 1920 umožňovala vyvlastnění na základě zákona i bez náhrady, pokud tak zákon stanoví. Pojem „*vyvlastnění*“ měl být pojat do názvu a textu dekretu. Prezident Edvard Beneš tuto záměnu navrhoval ve svých poznámkách¹⁶ k přípravě tohoto dekretu adresovaných předsedovi vlády Zdeňku Fierlingerovi. Vláda tento návrh po projednání na své schůzi¹⁷ odmítla s odůvodněním, že je nutné použít termín konfiskace, aby bylo zřejmé, že se nebude poskytovat za konfiskáty náhrada. Pojem vyvlastnění by mohl možnost náhrady naznačovat.

1.4.1 Národní pozemkový fond a přidělování konfiskátů

Dekretem č. 12/1945 Sb. byl také zřízen státní Národní pozemkový fond při ministerstvu zemědělství se sídlem v Praze, jehož hlavním úkolem byla správa konfiskovaného majetku dle tohoto dekretu až do odevzdání přidělcům, nebo do učinění jiného opatření v souvislosti s tímto majetkem. Vláda později vydala statut tohoto fondu svým nařízením 70/1945 Sb., ke kterému byla zmocněna přímo dekretem. Pozemkový fond byl právnickou osobou se způsobilostí k právním úkonům v mezích dekretu. Ve spolupráci s příslušnými národními výbory fondu náleželo činit opatření k řádnému hospodaření na zkonfiskované půdě a následné hospodaření kontrolovat. Dále prováděl kontrolu řádného a osobního hospodaření přidělci na přiděleném majetku.

Z výše jmenovaného fondu se měla přidělovat půda do vlastnictví osob slovanské národnosti, například deputátníkům, zemědělským dělníkům,

¹⁶ Poznámky prezidenta republiky k návrhu dekretu 12/1945 Sb. ze dne 12.6. 1945. In Jech Karel, Kaplan Karel (ed). Dekrety prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2002, s. 295.

¹⁷ Zápis z 29. schůze vlády jednající o připomínkách prezidenta republiky k osnově dekretu 12/1945 Sb. ze dne 13.6. 1945. In Jech Karel, Kaplan Karel (ed). Dekrety prezidenta republiky, Brno: Doplněk, 2002, s. 297.

malozemědělcům, obcím a okresům k veřejným účelům, stavebním, zemědělským a jiným družstvům. Příděly půdy podrobně upravoval dekret č. 28/1945 Sb. o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů, a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci z 20. července 1945 s platností jen pro české země. Tento právní předpis rozšířil okruh oprávněných osob, kterým má být půda přidělována. Stanovil přednostní právo na příděl půdy podle tohoto dekretu uchazečů, kteří se vyznamenali a zasloužili v národněosvobozovacím boji, zejména vojáci, partyzáni, bývalí političtí vězňi a také rolníci poškození válkou. Tato ustanovení se vztahovala i na reemigranty, české zemědělce ze Zakarpartské Ukrajiny nebo ze Slovenska. V této souvislosti byl vzat do úvahy fakt, že se část politických vězňů a deportovaných osob vrátí zpět do Československa později a proto vláda instruovala pozemkový fond, aby neprovedl úplné rozdělení půdy před jejich návratem. Pro různé kategorie osob byla stanovena maximální výměra pozemkového přídělu. Při přípravě dekretu se jednalo také o možnosti povolení vyššího přídělu některým uchazečům, mimo jiné právě reemigrantům. Tento návrh byl ale zamítnut s odůvodněním, že pro všechny zájemce musí platit jednotná pravidla. Podle tohoto dekretu nebylo podmínkou k získání přídělu odpovídající státní občanství, ale příslušnost k českému, slovenskému nebo jinému slovanskému národu a státní a národní spolehlivost. Oprávnění uchazeči podávali žádost o příděl u místní rolnické komise k příslušné okresní rolnické komisi, ta podané žádosti přezkoumávala a předkládala ministerstvu zemědělství, které přidělovalo půdu ve stanovené výměře v součinnosti s okresními rolnickými komisemi a okresními národními výbory. Podrobnosti o podávání přihlášek o příděl obsahovala vyhláška ministerstva zemědělství ze dne 3. srpna 1945 č. 144 Úř. 1. ČSR.

Zemědělský majetek byl přidělován do vlastnictví za úhradu. Hodnota půdy se určovala v závislosti na výnosnosti, poloze nebo podle rodinných poměrů přídělce, dále se hradily přidělené budovy. Při tvorbě tohoto ustanovení se navrhovalo, aby úhrada za půdu zahrnovala již v sobě úhradu za budovy, aby se tímto zvýhodněním překonala předpokládaná averze zemědělců ke stěhování. Tento návrh nebyl přijat, neboť potom by docházelo k diskriminaci, protože stav a hodnota budov na různých usedlostech se velmi lišila. Výše úhrady za živý a mrtvý inventář a jiná zařízení ze zkonfiskovaného

zemědělskému majetku Němců, Maďarů a zrádců byla stanovena směrnici pro určení náhrady za živý a mrtvý inventář a jiná zařízení ze zkonfiskovaného zemědělského majetku Němců, Maďarů a zrádců podle dekretů prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. a č. 28/1945 Sb., která byla schválena výnosem ministerstva zemědělství ze dne 30. srpna 1945.

V okresech s převážnou většinou osob německé národnosti zůstávala půda ve správě fondu pro potřeby vnitřního osídlení, pokud se nenašel dostatek zájemců české nebo slovanské národnosti. Vnitřní osídlení se provádělo na základě dekretu prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. o jednotném řízení vnitřního osídlení ze dne 11.7. 1945, který měl organizační povahu a platil pro celé území. Vnitřním osídlením se v tomto případě rozuměla ty opatření, kterými se má dosáhnout opětovného navrácení všech oblastí Československé republiky původnímu slovanskému živlu. K řízení osídlení byly dekretem ustanoveny osidlovací úřady a to pro oblast zemí České a Moravskoslezské se sídlem v Praze a pro Slovensko se sídlem v Bratislavě. Jejich statuty byly vydány ve formě vyhlášek. Tyto úřady vykonávaly svou působnost pod vedením ústřední komise v čele s ministrem vnitra. Osidlovací dekret pozbyl platnosti zákonem č. 18/1950 Sb., o zrušení osidlovacích úřadů. K provedení zákona bylo vydáno vládní nařízení č. 19/1950 Sb.

Konfiskovaný majetek měl být využit jak pro zemědělské účely, tak i pro stavbu domů nebo zřízení zahrad. Konfiskační dekret tímto navazoval na neúplně provedenou první pozemkovou reformu, která byla uskutečňována po vzniku Československa. V této souvislosti tehdejší ministerstvo zemědělství sdělovalo národním výborům, že opatření uskutečňována na základě dekretální normotvorby nebudou mít nic společného s nedokonalostmi prvorepublikové pozemkové reformy. Například, že konfiskovaná půda nebude přidělena velkostatkářům, ale bezzemkům nebo že o přidělu nebudou rozhodovat byrokratičtí úředníci, jak tomu bylo za první republiky, nýbrž žadatelé o půdu sami.

„V letech 1945-1947 byl v českých zemích konfiskován majetek v rozloze téměř 1 400 000 ha zemědělské a 1 000 000 ha půdy lesní. Do konce roku 1947 se především v pohraničí usídlilo na 150 000 uchazečů o půdu, kterým bylo přiděleno 1 200 000 ha

*půdy.V úrodných a atraktivních oblastech proběhlo osídlení relativně úspěšně, problémy se však objevily především v horských oblastech, kde byla hustota osídlení velmi nízká a některá místa zůstala po odchodu Němců neobydlena.*¹⁸

1.4.2 Právní úprava konfiskace na Slovensku

Vhledem k rozdílnostem právní úpravy na Slovensku a v českých zemích se začala uskutečňovat slovenská konfiskace a přidělové řízení na základě nařízení předsednictva SNR č. 4/1945 Zb. N. SNR o urychlenom rozdělení podohospodárského majetku Nemcov, Maďarov, jako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa ze dne 27.2. 1945, které tak z časového hlediska předešlo, ale také ovlivnilo formulace Košického vládního programu a také částečně dekretu prezidenta republiky 12/1945 Sb. Toto nařízení bylo v důsledku komplikací s maďarskou půdou novelizováno nařízením SNR č. 104/1945 Zb. N. SNR ze dne 23. srpna 1945, o konfiskování a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů jakož i zrádců a nepřátel slovenského národa se zpětnou platností od 1. března 1945.

Jak výše jmenované nařízení i dekret měly mnoho společných rysů, ale také se v některých podrobnostech lišily. Zatímco v českých zemích rozhodovaly správní úřady, tak na Slovensku byl osud konfiskátů v rukou revolučních konfiskačních komisí, které nebyly vázány žádnými předpisy a navíc proti jejich rozhodnutí neexistovala možnost uplatnění řádného opravného prostředku. Na Slovensku bylo rozhodující pro určení národnostní příslušnosti užívání jazyka v rodinném styku, tímto došlo v praxi k řadě excesů, například ve vztahu k Židům, protože se ve slovenských židovských rodinách běžně používala němčina nebo maďarština, tak jejich zemědělský majetek přešel za fašistického režimu do vlastnictví státu a po válce za pomoci uvedeného jazykového kritéria byl bez uplatnění restituce konfiskován jako majetek Němců, Maďarů, zrádců a

¹⁸ Kuklík, Jan. Osvobození Československa v roce 1945. In Kuklík, Jan a kol. Vývoj československého práva 1945-1989. Praha: Linde, 2009, s. 29.

nepřátel slovenského národa. Činnost SNR kritizoval počátkem března 1945 Klement Gottwald pro její postup na osvobozeném území Slovenska, mimo jiné za to, že vyhlásila konfiskaci zemědělské půdy nad 50 ha a také předávání půdy oprávněným uchazečům nikoli do vlastnictví ale jen do užívání.

1.5 Konfiskace nezemědělského majetku

Průmyslový a ostatní nezemědělský majetek nepřátel a zrádců byl konfiskován bez náhrady na základě dekretu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. ze dne 25. října 1945 o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Dekret měl celostátní platnost, byl tedy vydán po dohodě se SNR a návrh osnovy vypracovalo ministerstvo vnitra.

Konfiskaci podléhal nepřátelský majetek movitý i nemovitý včetně majetkových práv (pohledávek, cenných papírů, vkladů, nehmotných práv), který v době po 29. září 1938 náležel Německu, Maďarsku a osobám národnosti německé nebo maďarské, jakož i německým nebo maďarským právnickým osobám. Toto ustanovení se neuplatňovalo paušálně a z konfiskace se připouštělo vynětí fyzických osob, antifašistů, národnosti německé nebo maďarské, kteří prokázali věrnost Československu, nikdy se neprovinili proti českému a slovenskému národu a zúčastnili se boje za osvobození Československa nebo trpěli pod fašistickým terorem. Osnova dekretu byla vedena snahou, aby ustanovení dopadala na případy dosud neřešenými zvláštními předpisy, proto konfiskace obecně dopadala na majetek zrádců a kolaborantů, pokud k jeho převodu na stát nedošlo již jinou formou, například soudním nebo správním výrokem. Konfiskací byli postiženi i občané neutrálních a spojeneckých států, kteří na československém území spolupracovali s okupanty a hrubě se provinili na českém a slovenském národu. Dekret vylučoval z konfiskace osobní věci, nezbytné k zajištění životních potřeb vlastníka či členů jeho rodiny, věci potřebné k jejich povolání jako byly oděvy, potraviny či pracovní nástroje, podrobnosti měla stanovit vláda svým nařízením, to nebylo nikdy vydáno a přijalo se řešení, že vynětí má být provedeno přibližně v rozsahu, v jakém platné předmnichovské exekuční předpisy vylučovaly součásti majetku z exekuce. Vyňat byl i majetek, který v době po 29. září 1938 pozbyli

českoslovenští občané pod tlakem okupace nebo v důsledku rasové nebo politické perzekuce. Dekret obsahoval zmocnění vlády, aby nařízením vyňala z konfiskace určité okruhy osob. „Přičemž vláda měla na mysli ty Maďary, kteří by se vystěhovali výměnou za Slováky z Maďarska.“¹⁹ K vydání takového nařízení nikdy nedošlo. Vláda ale schválila svým usnesením²⁰ odklad provedení konfiskace majetku fyzických osob maďarské národnosti. Okresní národní výbory byly pověřeny, aby interně určily okruhy osob, u nichž se má konfiskace dočasně odložit. Vláda tento krok zdůvodnila tím, že je nutné zabránit chaosu, než bude možno odsunout vyvlastněné Maďary a také, že toto opatření bude zabraňovat sabotážím maďarských rolníků na Slovensku.

1.5.1 Fond národní obnovy a pravomoce národních výborů

K obstarávání úkolů souvisejících se správou konfiskovaného majetku zřídila vláda na základě tohoto dekretu při osidlovacích úřadech v Praze a v Bratislavě Fond národní obnovy. „Konfiskovaný majetek spravovaly Fondy národní obnovy jako zvláštní právnické osoby, které měly podle důvodové zprávy zaručit, že zkonfiskovaný majetek bude opatrován skutečně k prospěchu státu.“²¹ Statut a jednací řád fondu byly vydány prováděcím nařízením z 1. března 1946. Osidlovací úřady a fondy sice pracovaly samostatně, ale organizačně spolu souvisely a měly společný administrativní aparát. Fondům náleželo zajistit veškerý majetek, který podléhal konfiskaci dle výše uvedeného dekretu. Za tím účelem byly při osidlovacích úřadech zřízeny jejich pobočky

¹⁹ Část zápisu 95. schůze vlády schvalující odklad provedení konfiskace majetku fyzických osob maďarské národnosti, 25. říjen 1945. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch, Brno: Doplněk, 2003, s. 388.

²⁰ 4. Usnesení vlády z 25. října 1945. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch, Brno: Doplněk, 2003, s. 388.

²¹ Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny? In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 153.

s označením oblastní úřadovny. Jejich členy byli zástupci ministerstev, fondů, osidlovacích úřadů, politických stran a odborů.

Konfiskace vyplývala přímo ze zákona, nastávala tedy ex lege dnem 30. října 1945 ale o tom, zda jsou splněny předpoklady k ní, rozhodoval ten okresní národní výbor, v jehož obvodu se nacházel konfiskovaný majetek. Konfiskační výměr byl zpravidla vyhlášen formou veřejné vyhlášky a pokud se majetek nekonfiskoval Čechovi nebo Slovákovi se známým pobytem, nemusel se výměr ani doručovat. Okresní národní výbory vyhotovovaly také soupisy majetku, který podléhal konfiskaci na základě podkladů opatřených místními národními výbory, ty jmenovaly referenty, kteří sepisovali hlášení o veškerém majetku o kterém se předpokládalo, že bude podléhat konfiskaci. Hlášení obsahovalo odůvodnění, seznam důkazů, popřípadě svědků. Uveřejňovat se musely i případy, kdy se ohlášený majetek podle rozhodnutí rady ONV nekonfiskoval. ONV soupisy předkládaly fondu a příslušné oblastní osidlovací úřadovně. Fond poté přijímal spolu s národními výbory a ministerstvy opatření potřebná k zajištění, správě nebo k udržování zkonfiskovaného majetku. Podrobná pravidla pro provádění konfiskace obsahovala směrnice ministerstva vnitra ze dne 7.2. 1946 č. 401 Úředního listu. Kompetence národních výborů v otázce konfiskátů byla projednávána na sjezdu předsedů ONV a správních komisí, konaném 20.2. 1946 v Praze. Proti rozhodnutí ONV bylo možno podat řádný opravný prostředek. O odvolání rozhodoval Zemský národní výbor, na Slovensku příslušné pověření SNR. Tyto orgány měly také oprávnění zasahovat do konfiskačního řízení, převzít jeho vedení nebo samy rozhodnout o konfiskaci. Proti jejich rozhodnutí se bylo možno odvolat k ministerstvu vnitra. Existovala možnost podání stížnosti i k Nejvyššímu správnímu soudu.

1.5.2 Rámcové plány a přidělové řízení

Po rozhodnutí o konfiskaci podniku stanovil příslušný národní výbor jeho správce. Jestliže byl již zkonfiskovaný podnik pod národní správou, zavedenou dle dekretu 5/1945 Sb., popřípadě nařízením SNR č. 50/1945 Zb. N. SNR byla tato správa ponechána, ale vedena již podle dekretu č. 108/1945 Sb.

Úkolem osidlovacího úřadu bylo určit, které zkonfiskované podniky budou

předmětem přidělového řízení a které přijdou do likvidace. Za tímto účelem rozdělil osidlovací úřad podniky do tří skupin. Do skupiny s názvem A náležely nezbytně hospodářsky důležité podniky, které měly zůstat v provozu. Kategorie B obsahovala podniky, které mohly být na přechodnou dobu případně trvale zastaveny a do skupiny C spadaly ty, jejichž strojní zařízení bylo vhodné přemístit na Slovensko a do dalších méně vyvinutých oblastí republiky nebo určeno k likvidaci jako přebytečné. Tímto byla provedena obecná zásada likvidace nerentabilních průmyslových konfiskátů, která byla formulována již na počátku jednání o provádění dekretu 108/1945 Sb. v praxi.

Až do definitivního rozhodnutí, jak se s majetkovou podstatou naloží, byl sice konfiskát majetkem státu, ale nesplynul s jeho ostatním vlastnictvím, nýbrž z něj byla vytvořena samostatná majetková podstata. Tato vágní dikce o vlastnickém vztahu státu ke zkonfiskovanému majetku byla politickým kompromisem, na kterém se shodli představitelé politických stran ve vládě při projednávání osnovy dekretu. Byla citlivým místem dekretu. Poskytovala právním zástupcům možnost jejího pružného výkladu, a tím i možnost zabránění důsledné konfiskaci.²² Konfiskáty měly zůstat dočasně pod národní správou, než se rozhodne o jejich přidělení. Protože dekret 108/1945 Sb. neurčil konkrétně formu vlastnictví konfiskátů, tak vzhledem k tehdejším formám vlastnictví mohly připadnout státu, například připojením ke státním podnikům, národním podnikům, družstvům, svazkům územní samosprávy (obcím, okresům, zemím), veřejným, zájmovým a kulturním korporacím nebo soukromým uchazečům. Za tímto účelem byl osidlovací úřad pověřen vypracovat tzv. rámcové plány, které měly stanovit na základě velikostního rozdělení podniků kritéria pro přiznání přidělu nebo určit způsob a výši úhrady. Předmětem přidělu byly celé majetkové podstaty, tedy soubory věcí a práv, například živnosti. Tyto podstaty dekret rozděloval dle velikosti na malé, velké a střední. Dne 8. listopadu 1945 se konala porada osidlovacího úřadu o přidělovém řízení konfiskovaného majetku. Zároveň připravil rámcové pokyny, kterými se měly

²² Lhota, Václav. *Znárodnění v Československu*. Praha: Svoboda, 1987, s. 229-230.

řídít složky zúčastněné na přidělovém řízení konfiskátů. „Z hlediska tématu je zajímavá ta pasáž směrnic, která uvádí, že: Podniky průmyslové jsou majetkovými hodnotami velikými. Jest však otázkou, zda průmyslové podniky mají býti přidělovány přidělovým řízením v každém případě. V tomto směru § 6 odst. 1., lit. C ponechává možnost naložiti s průmyslovým majetkem i jiným způsobem.“²³ Toto výše jmenované ustanovení dekretu předpokládalo možnost, že některé části konfiskovaného majetku nebudou dány do přidělu soukromým osobám, ale budou státem rezervovány pro zvláštní účely. „Od samého počátku byl tedy chápán konfiskovaný průmyslový majetek jako zvlášť důležitý a vymyká se dekretem stanovenému běžnému přidělovému řízení. Zatímco přiděl ostatního konfiskovaného majetku měl sloužit osídlovacím účelům v pohraničí u průmyslových konfiskátů byla situace daleko složitější.“²⁴ Rámcový plán sloužil jako podklad pro vyhlášení přidělového nařízení o konfiskátech, které vyhlášovali vládou pověřeni ministři.

K provedení těchto ustanovení byla vydána vyhláška osídlovacího úřadu v Praze č. 1586 z 11. července 1946, již se stanovil rámcový plán pro průmyslové podniky určené k likvidaci, tedy ty, jejichž výroba je nerentabilní. Likvidace podniků se prováděla pomocí zastavovacích výměrů, které vydávalo ministerstvo průmyslu a ministerstvo výživy, ty se předávaly osídlovacímu úřadu, který vydal likvidační výměr. Pokud to bylo nutné, existovala možnost stanovení výběžní lhůty, po kterou ještě podnik mohl fungovat. Jinak byl jmenován likvidační správce, který provedl inventurní soupis a revizi majetkových hodnot. Koordinací likvidace byla pověřena průmyslová komise při Ústřední plánovací komisi. Důležitým výstupem této komise byla zpráva ze dne 7. ledna 1947, která shrnovala dosavadní průběh likvidace, ta hodnotila dosavadní

²³ Hlušíčková, Růžena. Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948. Praha: Zář, 1983, s. 42.

²⁴ Hlušíčková, Růžena. Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948. Praha: Zář, 1983, s. 42.

průběh jako velice neuspokojivý pro pomalý postup likvidace. Zpráva odůvodňuje vleklý průběh například opožděným vydáváním zastavovacích výměrů nebo také jejich častým rušením. Rovněž byl stanoven termín do kdy měla být plánovaná likvidace kompletně skončena. Uvedené a naplánované termíny dodrženy nebyly.

Dalším předpisem vydaným k provedení již výše citovaného § 6 byla vyhláška osidlovacího úřadu č. 1587/1946 Úředního listu, která vyjímala z přidělového řízení malé, střední a velké majetkové podstaty, „*jichž je třeba k účelnému a řádnému plnění nezbytných úkolů státních nebo jiné veřejné správy anebo jichž je třeba pro hospodářskou výstavbu státu*“²⁵ Vynětí se mělo dít pomocí dílčích rámcových plánů. Pro tento druh přednostní přidělu přicházeli v úvahu uchazeči jakými byly například jednotlivé resorty státní správy, svazky územní samosprávy nebo svazky zájmové samosprávy. V této vyhlášce byla také rámcově řešena otázka náhrady za přiděl v hodnotě odhadní ceny. Odhadní hodnota měla být určena dohodou mezi Fondem národní obnovy a uchazečem za souhlasu ministerstva financí a Nejvyššího účetního a kontrolního úřadu.

S touto problematikou souvisí i takzvané kolizní případy, kdy původní majitelé firem usilovali na základě restitučního zákona 128/1945 Sb. o zrušení národní správy a zpětné získání konfiskátů do soukromého vlastnictví. Na toto reagovala průmyslová komise Generálního sekretariátu Hospodářské rady doporučením rozdělit konfiskáty o něž se ucházejí národní podniky do dvou skupin. Do první skupiny byly zařazeny nesporné konfiskáty, o jejichž přidělení bude rozhodnuto do 30 dní a do druhé skupiny patřily ty sporné, jejichž nejasná právní povaha bude zjištěna do 30 dnů a do dalších 30 dnů bude rozhodnuto, jak se v těchto případech bude nadále pokračovat. O sporných konfiskátech rozhodoval s konečnou platností v první instanci Zemský národní výbor na

²⁵ Hlušíčková, Růžena. *Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948*. Praha: Zář, 1983, s. 42.

základě podkladů, které vypracovávala průmyslová komise Zemského národního výboru.

Ve své konfiskační části nebyl dekret č. 108/1945 Sb. zrušen ani změněn, ale nemůže již vyvolávat nové právní účinky, protože je vázán na den 30. října 1945, kdy nastávala konfiskace ex lege. „*Deklaratorní rozhodnutí, kterými bylo teprve po únoru 1948 vysloveno, že došlo ke konfiskaci, byla často pouhým diskriminačním zneužitím práva; v rámci rehabilitací po listopadu 1989 je na ně takto nahlíženo i v praxi Ústavního soudu.*“²⁶

1.6 Další předpisy dotýkající se nepřátelského majetku

Nepřátelského majetku se týkal i dekret prezidenta republiky č. 81/1945 Sb. z 25. září 1945 o některých opatřeních v oboru spolkovém. V době nesvobody docházelo z německé strany k zásahům do existence a majetkových poměrů řady českých spolků pomocí nařízení a opatření, které výše uvedený dekret rušil a napravoval tak německé zásahy. Majetkovou restituci za okupace zabaveného majetku prováděly ONV. Dekretem byly dále rozpuštěny ty spolky, které sloužily k nacistickým a fašistickým účelům a jejich majetek byl zabaven jako nepřátelský. Do této kategorie spadaly spolky německé, maďarské jakož i ty, na které se vztahoval dekret o národní správě. K provedení tohoto dekretu byly výnosem ministerstva vnitra vydány prováděcí pokyny ze dne 15. října 1945, kde se mimo jiné uvádělo na které spolky se dekret vztahuje. Klíčové pro toto posouzení byly jejich stanovy, pokud obsahovaly formulace, že například slouží ke sdružování osob německé nebo maďarské národnosti nebo také dopadal na spolky, jež byly určeny k propagaci politických zásad okupantů. Mezi takové patřila například Národní árijská kulturní jednota nebo Český svaz válečníků.

²⁶ Mikule, Vladimír. Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2003, s. 86.

Za doby trvání Protektorátu Čechy a Morava docházelo postupně k převodům téměř veškerého původně československého státního nemovitého majetku. Za účelem nápravy těchto pozemkových převodů byl vydán dekret č. 124/1945 Sb. o některých opatřeních ve věcech knihovních z 27. října 1945. Na základě ustanovení tohoto dekretu mohl vlastník či jiná oprávněná osoba požádat soud o výmaz poznámky zabavení majetku v pozemkových knihách, ke kterému došlo v době nesvobody, například na návrh Gestapa nebo na základě zaboru, protože k převodu majetku ve prospěch okupační správy byl využit i záborový zákon z první pozemkové reformy.

2. První vlna znárodnění v Československu

Již v době 2. světové války se začalo diskutovat o novém uspořádání Československa a v těchto debatách se do popředí dostávala otázka hospodářská. Toto deklaruje i například ještě válečný dokument, Košický vládní program, na kterém se usnesla vláda Československé republiky na své první schůzi dne 5. dubna 1945, který určoval zásady budoucí politiky a věnoval svou převážnou část ekonomickým částem. Protože se již předpokládalo, že zásadním prvkem nového uspořádání bude hospodářská přeměna. Program vytyčuje takové cíle jakými bylo například urychleně obnovit národní hospodářství zrušeno během války nebo převést majetek zrádců pod národní správu. Za zvláště významný bych označila bod XII, odst. 10 tohoto programu, který zde uváděl záměr postavit klíčové průmyslové podniky, přírodní a energetické zdroje a mnohé další zde jmenované pod všeobecné státní vedení. Tento dokument sice neobsahoval výslovně požadavek znárodnění, ale prakticky se s ním počítalo. Nehledě na to, jaký mělo velice pozitivní ohlas v celé společnosti. To dokládá fakt, že i nesocialisticky orientovaná strana Demokratická na Slovensku, která prosazovala soukromé vlastnictví, byla pro znárodnění určitého druhu průmyslu s argumentem veřejného zájmu. Takže námitky při projednávání znárodněvacích Benešových dekretů se týkaly spíše jen rozsahu znárodnění nebo například rychlosti jeho průběhu.

Nutnosti znárodnění též svědčily i další skutečnosti. Umožňovalo československému průmyslu se vymanit ze závislosti na zahraničním kapitálu a též řešilo možný bankrot bank a průmyslu, neboť jim hrozil v důsledku nacistické politiky a nedobytných pohledávek v Německu, které byly obrovské. Nacistická válečná hospodářská politika se totiž neblaze podepsala na našem průmyslu i tím, že využívala naše továrny a stroje téměř až na strop jejich možností, ale bez toho, aby do nich cokoli investovala, modernizovala nebo obnovovala. Další důležitým prvkem, který zapadal do skládky znárodnění, byla skutečnost, že zvláště německý prvek měl v područí obrovský hospodářský majetek na území Československa a bylo v té době absolutně nemyslitelné jim tyto aktiva nadále ponechat. Provizorním řešením byla národní správa, ale konečné řešení bylo buď majetek zprivatizovat nebo znárodnit. Dobová představa o struktuře ekonomiky počítala se třemi sektory a to

s veřejným, malovýrobou a též zde byl prostor pro kapitalistické podnikání, byť v míře omezené. Toto zaměření, jež mělo obnovit naše zdevastované hospodářství, které bylo téměř jednostranně zaměřeno na válečnou výrobu deklaruje i pasáž z programového prohlášení vlády, jejíž předsedou byl již přestavitel komunistické strany Klement Gottwald: „*Dále je nutno ústavně zakotviti velké dílo dekretů o znárodnění peněžnictví, báni a hutí, přírodního bohatství, zdrojů energie a velkého i klíčového průmyslu. Nová ústava musí zmařiti naděje všech, kdož stále ještě doufají v navrácení znárodněného hospodářství hrstce velkokapitalistů. Na druhé straně se však ústavní ochrany dostane soukromému podnikání drobnému a střednímu, zejména pak má být ústavně zabezpečen poctivě nabytý majetek našich zemědělců, živnostníků, obchodníků a všech ostatních fyzických i právnických osob.*“²⁷ Otázkou ale zůstává, jak tyto slova v této době opravdu myslela strana, která o pár let později zlikvidovala soukromé podnikání, kterému ve svém prohlášení slibovala ústavní ochranu.

Znárodnění bylo přijímáno téměř celou tehdejší českou společností velice kladně. Tento nezáporný postoj zcela koresponduje se situací, která panovala po skončení druhé světové války. Neboť mnoho majetku, který měl být znárodněn, patřil tak nenáviděnému národu německému. Tento postoj jasně dokládá citace z téměř dobové knihy: „*Majetek tento byl zabaven jako majetek nepřátel a zrádců českého národa a byl ponechán státu náhradou za nesmírné škody způsobené válkou a zaviněné Němci.*“²⁸ Toto se ale týkalo jen části znárodněného majetku, který byl před znárodněním ve vlastnictví Němců, Maďarů, zrádců nebo kolaborantů. Druhý díl majetku, který byl znárodněn se řadí do kategorie, která byla odůvodněna poněkud rozdílněji. Mnozí, včetně prezidenta Edvarda Beneše měli totiž druhou světovou válku za jakýsi boj o nastolení nového sociálního a hospodářského zájmu, věřili v nástup

²⁷ Programové prohlášení vlády z 8.7. 1946. Publikované na internetových stránkách Vlády ČR (<http://icv.vlada.cz>).

²⁸ Souček, V. Znárodnění průmyslu v ČSR. Praha: Práce, 1947, s. 8.

liberální demokracie, ale která bude reformována ve prospěch omezení práv v soukromém vlastnictví. Ale hlavní rozdíl mezi těmito dvěma skupinami majetku je zásadní a to takový, že první skupina, která patřila, zrádcům, nebo jiným takovýmto podobným skupinám byla znárodněna bez náhrady. U druhé části výše zmiňovaného majetku, který přešel do vlastnictví státu se s náhradou počítalo.

Další argument, který odůvodňoval znárodnění byl ten fakt, že tento proces nebyl jen českým unikátem nebo vynálezem komunistického hnutí, ale tímto aktem reagovaly mnohé státy v této době na krizi, kterou zapříčinila druhá světová válka. Například se tak dělo ve Velké Británii, kde v prvních poválečných volbách nevíťezila strana konservativní, která byla zastáncem tradiční liberální ekonomiky s tržními prvky a v jejím čele navíc stal strůjce britského válečného vítězství W. Churchill, ale naopak volby vyhráli labouristé, jejichž hlavním bodem v programu bylo znárodnění. Vedle Anglické banky byly zestátněny doly, elektrárny, pozemní doprava, plynárny a později ještě některé podniky.

2.1 Právní základ znárodnění klíčových oborů průmyslu, potravinářství, bank a pojišťoven

I když proces znárodnění má svůj dlouhý vývoj, tak za vrchol právní úpravy můžeme považovat čtyři známé Benešovy dekrety, přijaté dne 24. října 1945. Konkrétně prvním dekretem č. 100/1945 Sb. se znárodnily doly a některé průmyslové podniky, druhý č. 101/1945 Sb. se týkal některých podniků potravinářského průmyslu, třetí dekret vydaný pod č. 102/1945 Sb. znárodněval akciové banky a konečně podle čtvrtého dekretu č. 103/1945 Sb. přešly do vlastnictví státu pojišťovny. Dekrety vycházely z vládního programu první poválečné vlády v čele s předsedou Zdeňkem Fierlingerem a s náměstkem předsedy vlády Klementem Gottwaldem. Již dříve byl ale znárodněn filmový průmysl včetně dovozu, vývozu a distribuce filmů.

2.1.1 Zestátnění filmu

Prvním z řady znárodnovacích dekretů byl dekret prezidenta republiky č. 50/1945 Sb. o opatřeních v oblasti filmu z 11.8. 1945. V této souvislosti se dne 12. srpna 1945 objevilo v tisku, konkrétně v Rudém právu zdůvodnění tohoto kroku: „*Kulturní pracovníci, příslušníci domácího i zahraničního odboje, již za války zdůvodnili, že nové pokrokové poslání v kulturním a osvětovém dění může plnit v osvobozené vlasti jen zestátněný film.*“²⁹ I když se vláda ještě za dob válečných shodla na potřebě zestátnit filmový průmysl, tak o tři měsíce později, kdy se mělo přistoupit k přijetí výše zmíněného dekretu, tak v té samé vládě se snahy prosadit text dekretu setkaly s negativními reakcemi. Někteří představitelé demokratů, národních socialistů nebo lidovců se stavěli proti zestátnění filmu, z různých důvodů, jakým byla například obava o další vývoj filmu v podmínkách vyloučené konkurence. Protesty se ozývaly, ale i z jiných než z vládních pozic, protestovali například i majitelé kin a filmoví distributoři. Jako náhradní variantu za zestátnění se navrhoval například zesílit státní dozor nad filmem. Obsah dekretu zřídil státní monopol například na provozování filmových ateliérů, k laboratornímu zpracování filmu, k dovozu a vývozu filmové produkce a k veřejnému promítání filmů. To bylo svěřeno do rukou národních výborů.

Dekret měl celostátní platnost, vztahoval se tedy i na území Slovenska, ale zde nastaly s jeho realizací určité potíže, proto SNR vydala zvláštní nařízení č. 56 Zb. n. SNR o opatřeních v oblasti filmu na Slovensku.

2.2 Dekret o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků

Příprava osnovy tohoto dekretu, ale i celého procesu znárodnění probíhala ve velice hektické atmosféře, provázené četnými spory a debatami. Názorová nejednota panovala ohledně jednání o kategoriích podniků, které měly být tímto právním aktem znárodněny, numerických kritérií na jejichž základě mělo daný podnik zasáhnout znárodnění a dále se navíc vyskytovaly neshody se slovenskou stranou. Příkladem debat

²⁹ Lhota, Václav. *Znárodnění v Československu*. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1987, s. 88.

nad rozsahem znárodnění byla mimo jiné situace, kdy vláda svým usnesením určila početní kritérium, dle kterého podnik bude či nebude podléhat znárodnění a poté přišla žádost od určité skupiny, aby se změnilo kritérium z toho důvodu, aby do této kategorie spadala ještě další průmyslová zařízení, kterých by se jinak znárodnění nedotklo. Jako doklad o těchto případech slouží zápis mimořádné schůze vlády ze dne 2. října 1945: „*Ministr Bohumil Laušman*³⁰ *se dotýká bodu vztahujícího se na přádelny. Tlumočí přání hospodářské skupiny československého textilního průmyslu, aby vláda revidovala své usnesení, podle něhož mají být znárodněny jen přádelny s více než 500 zaměstnanci. Skupina považuje tento průmysl všesmes za klíčový a doporučuje úplné znárodnění. Po výměně názorů se ministr Dr. Hubert Ripka*³¹ *domnívá, že není třeba změnit usnesení. Konečně doporučuje náměstek Klement Gottwald, aby se limit pro přádelny snížil na 400 zaměstnanců. Vláda schvaluje tento návrh deseti proti šesti hlasům.*³² Dalším příkladem, kdy zaměstnanci sami žádali, aby jejich podnik byl znárodněn je dopis ze dne 3. října 1945 zasláného Úřadu předsednictva vlády pracujícími závodníky Julius Rütgers: „*V zastoupení osazenstva našeho závodu si Vám dovoluujeme oznámiti, že na schůzi rozhodlo se osazenstvo jednomyslně požádati Vás, aby náš podnik byl pojat do zestátnovací akce*“.³³

2.2.1 Pojem zestátnění

Dekret ve svém počátečním ustanovení uvádí, že se znárodnění provede formou zestátnění. Pojem zestátnění znamená způsob, jakým se znárodnění děje a též je v něm

³⁰ Ministr průmyslu. Ministerstvo průmyslu připravilo návrh osnovy dekretu č. 100/1945 Sb.

³¹ Ministr zahraničního obchodu.

³² Zápis z mimořádné schůze vlády o znárodnění dolů a průmyslu ze dne 2. října 1945. In Hlušíčková R., Nosková A., Štěpán F. (ed). Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Znárodnění 1945, 2. svazek. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1982, s. 9.

³³ Hlušíčková R., Nosková A., Štěpán F. (ed). Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Znárodnění 1945, 2. svazek. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1982, s. 10.

zahrnuto postavení státu a to takové, že stát se stává vlastníkem znárodněného hospodářství. Dekret totiž stanovil, že vlastnictví k veškerým nemovitým věcem a zařízením sloužícím provozu podniku, stejně jako k veškerému příslušenství, jako byly například patenty, licence, známky, vzory nebo pohledávky a k hotovým i nedokončeným výrobkům nabýval československý stát. Výše zmiňovaná forma, ale není jediným způsobem, jak by se dal proces znárodnění realizovat. V diskusi přicházela v úvahu také varianta, kde by se každý občan stal podílníkem na celkovém znárodněném majetku, tento způsob byl zavrhnut s odůvodněním, že sektor průmyslu je natolik důležitý, že ho není možno ponechat v dispozici jednotlivců. Další možností byla, že znárodněný podnik by řídilo družstvo, ve kterém by se na řízení v největší míře podíleli občané, ale i toto řešení nebylo přijato za vhodné s argumenty, že družstevní podnikání není vhodná forma pro velké průmyslové podniky, které se účastní tohoto procesu. Znárodnění se uskutečnilo ke dni účinnosti dekretu, tedy k 27. říjnu 1945. Takto znárodněné majetkové podstaty vplynuly rozhodnutím resortních ministerstev jako tzv. kmenové jmění do nových subjektů, kterými byly národní podniky. Národní podnik nastupoval do závazků původního subjektu a to ke dni převzetí majetku, s tím, že národní podnik mohl právně odporovat jednání, které učinil původní vlastník po 29. srpnu 1944, s úmyslem poškodit nebo ztížit znárodnění.

2.2.2 Rozsah znárodnění dle dekretu 100/1945 Sb.

§ 1 dekretu nám taxativně vyjmenovává podniky, kterých se dotkne znárodnění a zařazuje sem zařízení, které charakterizuje například na základě objemu výroby, rozsahem zařízení nebo počtem zaměstnanců. Ale realita byla v mnohých případech jiná a do souboru zestátněných podniků se dostaly i takové, které kritéria nesplňovaly. Obecně dekret znárodněval doly, tedy podniky provozované dle obecného horního zákona a klíčové podniky například elektrotechnického, chemického nebo zbrojního průmyslu.

V prvním bodě § 1 dekretu, který pojednává o rozsahu znárodnění nalezneme, že se zestátněním znárodnují „*podniky provozované podle obecného horního zákona, báňská oprávnění podle § 22 a 41 obecného horního zákona a práva majitelů pozemků*“

podle § 1, záhlaví I, částka VII dočasných soudních pravidel z roku 1861, platných na Slovensku“³⁴Co se týče pojmů „báňská oprávnění podle §22 a 41 obecného horního zákona“, tak § 22 obecného horního zákona označuje výhradní právo kutací a pod §41 podřazujeme například propůjčky dolových měr, přebytků nebo koncese pomocných děl a revírních štol.V té době, ale pojem „báňská oprávnění“ sklídl nejednu kritiku pro jeho věcnou neopodstatněnost, spíše se proto používalo označení horní oprávnění (Bergrecht).

U „*práv majitelů pozemků*“ se zde jedná o vázanost kutání a dobývání kamenného uhlí na souhlas majitele pozemku.Ustanovení dekretu o dočasných soudních pravidlech z roku 1861 se pojí se znárodněnými právy majitelů pozemku.Zde zákonodárce, tvůrce dekretu, citoval celé zákonné ustanovení dočasných soudních pravidel z roku 1861, do dekretu tak tímto zahrnul věci, které už tehdy neměly již téměř žádné praktické použití.Vznik již výše zmiňovaných soudních pravidel sahá do roku 1848, kdy v Maďarsku panoval po revoluci právní chaos a císař František Josef I. zavedl svým patentem z roku 1851 v Maďarsku rakouský právní řád.Maďaři tento krok neuznali a svolali tzv. judexkuriální konferenci, jejímž výsledkem byl návrh na nový právní řád, který neuznával právní řád rakouský až na malé výjimky, jako bylo převzetí předpisů o nabývání či pozbývání vlastnického práva a důlní zákony s určitými modifikacemi.Tyto pravidla ale nebyla nikdy uzákoněna, ale kurie (nejvyšší soud) vyřkla v roce 1863, že pravidla vzešlá z konference jsou závazná pro soudy a soudní praxe se jimi musí řídit, pokud nebyly zrušeny speciálními zákony.Pro ilustraci uvádím jednu z mnoha modifikací, kterou nalezneme v hlavě I, §1 část VII dočasných soudních pravidel: „*Ustanovení §3, 284 a 285 rakouského občanského zák.o kamenném uhlí se vzhledem k Maďarsku modifikují takto: a) zrušuje se clo u kamenného uhlí, které bylo*

³⁴ Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb.Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945, částka 47 ze dne 27.10. 1945

*třeba platit do státní pokladny a to až do budoucí zákonné úpravy.*³⁵

Dalším příkladem změn osnovy dekretu na základě vládních debat a navíc vlivu SNR byla mimo jiné konečná podoba bodu 10 § 1 písm.b) dekretu, který se zabývá znárodněním podniků tovární výroby chemicko-farmaceutické, konkrétně znárodnuje zestátněním podniky pro výrobu technického porcelánu, osinkocementového zboží s více než 150 zaměstnanci podle průměru stavu ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940. Původní osnova návrhu dekretu totiž organizačně zařazovala nynější bod 10 jako součást bodu 9 ale na podnět SNR, který na mimořádné schůzi vlády, konané dne 2. října 1945 v Praze tlumočil ministr průmyslu Bohumil Laušman vláda změnu tohoto ustanovení schválila jednomyslně.

Dekret dále svým rozsahem znárodnění mimo jiné zahrnoval dle různých kritérií například železárny, ocelárny, přádelny, válcovny, energetické podniky, lisovny nebo tažírny kovů atd.

2.2.3 Podniky nepodléhající znárodnění

Dekret dále definuje podniky na které se znárodnovací ustanovení nevztahují. Vynětí mohla učinit vláda ve zvláště odůvodněných případech na návrh ministra průmyslu, pokud se to týkalo Slovenska, tak návrh byl podmíněn dohodou s pověřencem pro průmysl a obchod. Toto ustanovení ale zakazovalo vynětí některých podniků, například podniky provozované dle horního zákona, tedy doly. Do této kategorie můžeme řadit podniky, které se svou povahou nehodily do národního průmyslu. *„Z povahy věci vyplývá, že vyjmutí ze znárodnění je možno jen ve prospěch*

³⁵ Dočasná soudní pravidla z roku 1861. Blíže k tomu: Nešpor, Zdeněk. *Znárodnění dolů a průmyslu*-Kniha prvá: proces znárodnovací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 44-45.

vlastníka podniku.“³⁶Dále mohl provést vynětí ministr průmyslu po dohodě s mistrem financí, na Slovensku toto bylo opět podmíněno dohodou s pověřencem pro průmysl a obchod a s pověřence pro finance, ale zatím účelem, že podnik bude trvale zastaven, protože se vláda usnesla, že jeho další provozování není ve veřejném zájmu.“³⁷.Vynětí ze znárodnění dle výše zmiňovaných ustanovení připouští dekret jen a pouze u podniků, takže ne u jiného znárodněného majetku jakým jsou například ložiska minerálů.

2.2.4 Náhrada za znárodnění

Za počátky vládních jednání o náhradě můžeme orientačně stanovit 80. schůzi vlády, konanou dne 15. října 1945, kdy začala rozprava o náhradě, souběžně se ale ještě vyjasňovaly otázky jiného tématu.Majetek se znárodněval zásadně za náhradu.Ustanovení o náhradě za znárodněný majetek taxativně vymezuje kategorie osob, kterým se náhrada nepřiznává.Mezi tyto osoby patřila například Německá říše, Maďarské království, nacistické právnické osoby a osoby německé a maďarské národnosti s výjimkou těch, kteří prokáží, že zůstali věrni Československé republice.

Náhrada se neposkytovala též fyzickým osobám, které vyvíjely činnost mimo jiné proti státní svrchovanosti, samostatnosti nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky³⁸ nadržovaly germanizaci či maďarizaci na území Československa.Činnost

³⁶ Nešpor, Zdeněk.Znárodnění dolů a průmyslu-Kniha prvá:proces znárodněovací.Praha:Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 68.

³⁷ Dekret prezidenta republiky č. 100/1945 Sb., Sbírká zákonů a nařízení republiky Československé , ročník 1945, částka 47 ze dne 27.10. 1945

³⁸ Tuto dobu vymezoval § 18 dekretu č. 16/1945 Sb. od 21. května 1938.Vládní nařízení č. 217/1946 z 22. listopadu 1946 pak stanovilo konec tohoto období na 31. prosince 1946.

těchto osob tak často naplňovala skutkové podstaty činů trestných dle dekretu č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců, a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech o kterém je blíže pojednáno v dalších kapitolách. V mnoha případech byli tito provinilci odsouzeni MLS a na základě odsuzujícího rozsudku ztratili možnost domáhat se náhrady za zestátněný majetek.

Dále bylo stanoveno, že při určení náhrady se nepřihlíží k hodnotě nevytěženého vyhrazeného nerostného bohatství nebo báňských oprávnění podle §§ 22 a 41 obecného horního zákona. Vláda mohla nařízením stanovit, že se určitému okruhu osob, u kterých dekret obecně náhradu vylučoval, poskytuje zčásti nebo zcela náhrada.

Náhrada měla být vypočtena jako obecná cena majetku podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu nebo podle úředního odhadu. Náhrada měla být vyplacena v cenných papírech, ty ale musel vydat Fond znárodněného hospodářství, jehož zřízením dekret též předvídal a nahlížel na něj jako na samostatnou právnickou osobu. Předpis připouští i náhradu v hotovosti nebo v jiných majetkových hodnotách. Považuji za důležité se ještě zmínit o vládním nařízení z 13. ledna 1928 č. 8 Sb., o řízení ve věcech náležejících do působnosti politických úřadů (správní řízení), jehož ustanovení se použily dle dekretu v řízení o náhradě. O náhradě rozhodoval ministr průmyslu po dohodě s mistrem financí. O tom, zda se v jednotlivých případech náhrada skutečně nepřiznává rozhodoval ministr průmyslu po dohodě s ministrem vnitra.

2.3 Dekret o znárodnění některých podniků průmyslu potravinářského

Dekretem č. 101/1945 Sb. z 24. října 1945 se znárodněly některé podniky průmyslu potravinářského, rozprava o znárodnění v této části průmyslu začala na 61. mimořádné schůzi vlády dne 27. září 1945 a podkladem pro ni byl návrh, který připravila komise při ministerstvu výživy. To, že se obor potravinářství znárodnělo samostatným dekretem nebylo v počátku vůbec v plánu. Podle původního záměru se mělo uskutečnit tím způsobem, že ustanovení o něm budou vsunuta do dekretu o znárodnění dolů a průmyslu. Záměr při vypracování dekretu č. 101/1945 Sb. byl takový, aby se jeho osnova se co nejvíce kryla s osnovou dekretu č. 100/1945 Sb.

Velké debaty se vedly hlavně kolem formy znárodnění cukrovarnictví. Komunisté navrhovali, jim vlastní způsob zestátnění až do vhodné dolní hranice a ostatní malé podniky združstevnit. V opozici proti nim byli například ministr V. Majer nebo náměstek J. Ursíny, kteří navrhovali znárodnit tento obor formou združstevnění. Návrhy zněly mimo jiné i na vytvoření nového typu rolnického řepářského družstva. Tehdejší náměstek J. Ursíny dokonce řekl: „*Že pro něho úprava, která zemědělcům řepářům nedává podíl na vlastnictví, nemůže být uspokojivá.*“³⁹ Nakonec i přes velké debaty se cukrovarnictví znárodnilo formou zestátnění.

2.3.1 Podniky znárodněné dle dekretu 101/1945 Sb.

Dle ustanovení dekretu se zestátněly dle různých kritérií například průmyslové lihovary, mlýny, pivovary, podniky na výrobu jedlých tuků nebo čokoládovny. Jako klíčové rozlišovací kritérium zde sloužila kombinace objemu výroby s počtem zaměstnanců.

Dekret se ale naopak nevztahoval na tzv. výdělková a hospodářská společenstva dle zákona č. 70/1873 ř.z. V odůvodněných případech mohla o vynětí ze znárodnění na návrh ministra výživy rozhodnout vláda.

Na rozdíl od dekretu 100/1945 Sb. zde u potravinářského průmyslu existovala možnost vytvářet národní podniky i z konfiskovaného majetku a z majetku znárodněných průmyslových podniků.

Vyhlášky, které deklarovaly zřízení národních podniků v potravinářském průmyslu byly zveřejňovány v Úředním listu a v Úradnom vestníku v letech 1946 a

³⁹ Zápis z jednání vlády ze dne 17. října 1945. Hlušíčková R., Nosková A., Štěpán F. (ed). Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Znárodnění 1945, 2. svazek. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1982, s. 9.

1947.V těchto letech bylo ministrem výživy vyhlášeno zestátnění 168 podniků akciových společností (z toho 19 na Slovensku).Z důvodů koncernové závislosti bylo vyhlášeno zestátnění dalších 17 podniků.K národním podnikům byly v tomto resortu začleněny 2 státní podniky, oba z lihovarnického průmyslu.Mimoto ministr výživy vyhlásil 25 rolnických akciových cukrovarů a rafinérií cukru určených k přeměně na podniky družstevní, z toho se jich 5 nacházelo na Slovensku.V českých zemích pracovalo v zestátněných závodech potravinářského průmyslu 26 900 osob (tj. 28 %) a na Slovensku 3300 osob (tj. 18,2 %) z celkového počtu zaměstnanců potravinářského průmyslu jednotlivých zemí.⁴⁰

2.4 Znárodnění akciových bank

Při jednání o přijetí dekretu č. 102/1945 Sb., který znárodněoval akciové banky se objevily nejdříve rozpory ne o obsah dekretu, jak tomu bylo již v předchozích případech, ale o to, kdo je kompetentní vypracovat podklad tohoto znárodnovacího dekretu.Spory se rozhořely mezi ministerstvem financí v čele s ministrem Dr.Vavro Šrobárem a mezi Hospodářskou radou.Pro kompetenci ministerstva se vyslovoval sám jeho tehdejší ministr.Nakonec se stalo kompetentním v této věci ministerstvo financí.

Poté se rozběhla diskuse o obsahu samotného předpisu.Nakonec této diskuze se akciové banky zestátnily znárodněním a přeměnily se v národní podniky, na které přešly práva a závazky znárodněných akciových bank.V českých zemích se přeměnilo v národní podniky 7 akciových bank, mezi které patřily Živnostenská banka, Zemědělská banka, Ústřední banka družstev v Praze, Moravská banka v Brně, Plzeňská banka a dále po válce obnovené Legiobanka, Pražská úvěrní banka na které byla převedena aktiva a pasiva likvidované České banky Union a České eskomptní banky.Na

⁴⁰Lhota, Václav.Znárodnění v Československu.Praha:Svoboda, 1987, s. 207-208.

Slovensku bylo znárodněno 6 bank, mezi ně se řadila například Slovenská banka nebo Tatrabanka. Německé akciové banky a smíšené banky v českých zemích jako byla Česká banka Union, které za války splynuly nebo byly v úzkém spojení s bankami nacistického Německa, zejména s Deutsche Bank se znárodnily ale likvidovaly. Také na Slovensku se likvidovaly německé a maďarské banky, takovou bankou byla například Bratislavská první spořitelna. Znárodnění nepodléhaly Poštovní spořitelny v Praze a v Bratislavě, které byly státními podniky a využívaly státní poštovní správy. Znárodnění se také netýkalo zemských a hypotečních ústavů, jako byla Zemská banka pro Čechy, záložny a spořitelny a to vzhledem k jejich veřejnoprávním úkolům. Zůstalo zachováno i soukromé bankovní podnikání, pokud nemělo akciovou formu. Zvláštním ustanovením byla zavedena povinnost nových bank odvádět po dotaci rezervního fondu přebytky státu.

Náhrada za takto zestátněný majetek se měla poskytovat vlastníkům akcií, které byly součástí základního kapitálu znárodněné akciové banky. Ale je nutno zde podotknout, že ne všechny akciové banky, které podlely procesu znárodnění se přeměnily v národní podniky (banky), některé byly zrušeny a i na tento případ pamatuje dekret ve svém ustanovení, kterým nám připouští zrušení banky a nárok na to co zůstane po její likvidaci přiznává státní pokladně. Ustanovení o náhradě a trestním postihu byla přejata z dekretu 100/1945 Sb.

2.5 Zestátnění pojišťovnictví

Poslední právní předpis z této řady znárodnovacích dekretů je dekret prezidenta republiky č. 103/1945 Sb., kterým přešlo do vlastnictví státu pojišťovnictví. Vládní rozprava o znárodnění pojišťoven a organizaci pojišťovnictví proběhla na 91. a 92. mimořádné schůzi. Obě se konaly v jeden den a to 23. října 1945. Osnovu tohoto dekretu mělo v režii ministerstvo financí v čele s Dr. Vavro Šrobárem, ale velkou zásluhu na vypracování tohoto právního předpisu mají tři experti, referenti ministerstva financí - Dr. Bílý, Dr. Míša a Dr. Kvapil. Samozřejmě ani této diskuzi na vládní úrovni se nevyhnuly rozpory a to opět o formu znárodnění. Demokratická strana, jejímž představitelem byl tehdejší náměstek J. Ursíny požadovala, aby pojišťovnictví bylo znárodněno, ale

formou združstevnění, nebo za účasti státu a odvolávala se při tom na vládní program a doplňující dohodu Národní fronty, podle které nemá být pojišťovnictví znárodněno zestátněním. Na toto reagoval tehdejší komunistický náměstek Klement Gottwald, tím že pojišťovnictví spravuje značnou část národního majetku, že poměry v tomto oboru nebyly vždy uspokojivé a že je nutno zde zjednat pořádek. Dalším jeho argumentem pro zestátnění byl ten, že když se předchozí průmysl zestátnil není tedy nyní přípustná již jiná forma.

Nad formou združstevnění se prosadilo zestátnění smluvních soukromých pojišťoven na území Československa. Znárodnění podléhalo 120 velkých a větších smluvních pojišťoven životního, majetkového a nemocenského pojištění. I když tento dekret vycházel principiálně ze stejných zásad jako dekret, kterým se znárodnily akciové banky, existovaly mezi oběma předpisy určité rozdíly. Mezi ně například patřila podrobnější úprava fondů, které tvořily pojišťovny a způsob rozdělení zisku. Pojišťovny byly povinny odvádět minimálně 20% přebytku hospodaření státu ročně. Náhrada byla stanovena ve formě cenných papírů, v hotovosti nebo v jiných hodnotách a zajišťováním byl pověřen Fond znárodněného hospodářství.

2.5.1 Nová organizace pojišťovnictví

Na základě jednání Národní fronty se politické strany dohodly na sloučení znárodněných pojišťoven s dalšími více než 600 drobných pojišťovacích spolků do pěti národních podniků, právnických osob, které vlastnil stát. Ty byly zřízeny k 1. lednu 1946 vyhláškami ministerstva financí č. 2086 a 2087 Úředního listu z 20. listopadu 1946. Byly jimi národní podniky Pojišťovna Slavia, Nemocenská pojišťovna, Pražská pojišťovna, pojišťovna Slovan a První československá pojišťovna.

Při ministerstvu financí byla zřízena pro provádění nové organizace pojišťovnictví Pojišťovací rada. Ta mimo jiné určovala zásady soutěže mezi pojišťovnami, zastupovala jejich společné zájmy, vykonávala dozor nad těmito ústavy a vydávala závazné směrnice. Dekret konkrétně provádělo vládní nařízení č. 215/1946 Sb. z 30. října 1945, které především nově a přesněji definovalo rozsah znárodnění. Dle něj podléhaly zestátnění pojišťovny se sídlem na území Československa, které provozovaly

soukromé smluvní pojištění živnostenským způsobem.

Kromě výše zmíněných pojišťovacích ústavů působilo v té době v Československu ještě 25 ústavů veřejného nemocenského, úrazového a penzijního pojištění různých kategorií zaměstnanců a dále Zaměstnanecký pojišťovací fond a První česká zajišťovací banka mezinárodního obchodu.

3. Druhá etapa znárodnění

Výsledkem první etapy znárodnění, která byla popsána v předchozí kapitole bylo zestátnění veškerých bank a pojišťoven a více než 60 procent produkce v průmyslu.

Předsednictvo ÚV KSČ přijalo na svém zasedání 9. února 1948 usnesení připravit v národohospodářské komisi ÚV KSČ návrh dalšího znárodnění a to v rozsahu všech závodů nad 50 zaměstnanců. Požadavky na znárodnění formuloval také sjezd závodních rad a závodních skupin ROH, svolaný na 22. února 1948 ve své rezoluci.⁴¹ Samotnému znárodnění předcházelo zavádění národních správ, které byly dosazeny do objektů, které podle výše zmíněné rezoluce měly podléhat znárodnění. Dosazování národních správ probíhalo rychle a to hlavně ve dnech 26. a 27. února 1948. Začátkem března již národní správy plnily svou funkci v 1 300 průmyslových podnicích a v 500 velkoobchodech. Kompetence v zavádění národních správ usměrnilo vládní usnesení z 5. března 1948, které pověřilo funkcí národních správ v podnicích, o kterých se předpokládalo, že budou znárodněny, ústřední orgán znárodněného průmyslu nebo národní podnik, do kterého se měla znárodněná podstata začlenit. Zároveň se tímto vytvořily předpoklady pro začlenění těchto podniků do již existujících národních podniků.⁴²

Druhá etapa znárodnění byla provedena až v roce 1948 a to zákony č. 114, 115, 118-126 a 311 Sb. Druhá vlna znárodněvala další průmyslové podniky, velkoobchodní podniky, zahraniční obchod, mezinárodní zasilatelství, obchodní podniky, stavební podniky, podniky provozující cestovní kanceláře, polygrafické podniky, hostinské a

⁴¹ Obsahem této rezoluce byl také požadavek na znárodnění veškerého domácího velkoobchodu, zahraničního obchodu, velkých obchodních domů, výroby lihovin, výroby a distribuce léků, stavebních podniků, tiskáren, lázní, léčebných ústavů, nemocnic a všech kapitalistických podniků, které zaměstnávají více než 50 zaměstnanců.

⁴² Lhota, Václav. Znárodnění v Československu. Praha: Svoboda, 1987, s. 288-292.

výčepnické podniky, ubytovací zařízení, léčivé zdroje, lázně, šlechtitelské podniky a dopravní podniky. Účinnost znárodnění byla většinou stanovena k 1. lednu 1948.⁴³

3.1 Zestátnění dalších odvětví průmyslu

Zákonem č. 114/1948 Sb. o znárodnění některých dalších průmyslových a jiných podniků a závodů a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků byly znárodněny ty těžební, průmyslové a jiné podniky, které dosud nebyly zestátněny jinými zákony.

V oborech důležitého veřejného zájmu, které byly vyjmenovány v zákoně se znárodněovaly všechny podniky bez ohledu na počet zaměstnanců nebo objem výroby. V plném rozsahu se tak znárodnily například podniky pro těžbu a zpracování kamene a rašeliny, podniky pro výrobu dřevoviny a lepenky, výroba technického porcelánu, šroubárny, výroba drátěných lan, mýdla⁴⁴, kosmetických přípravků, léčiv a sér⁴⁵, lékařských nebo léčebných přístrojů. Naopak další majetkové podstaty podléhaly znárodnění na základě dosažení zákonem stanovené hranice výrobní kapacity.⁴⁶

Obsahem zákona byla i generální klauzule, která stanovila, že se znárodnují

⁴³ Plíva, Stanislav. Soubor znárodnovacích předpisů vydaných v letech 1945-1951. Ostrava: Montanex Ostrava, 1990, s. 3.

⁴⁴ V době realizace druhé etapy znárodnění existovalo 24 podniků, které měly povolení vyrábět mýdlo. Z tohoto počtu bylo již 7 podniků znárodněno v první etapě a staly se součástí národních podniků, 6 podniků spadalo pod národní podnik Československé tukové závody a 1 patřil pod národní podnik Synthessia. 15 zbývajících neznárodněných podniků se dosud nacházelo v soukromém vlastnictví, jeden se nacházel pod národní správou a poslední byl majetkem družstva. K tomu blíže: Nešpor, Zdeněk. Znárodnění dolů a průmyslu - Kniha první: Proces znárodnovací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 83-84.

⁴⁵ Podle důvodové zprávy k tomuto zákonu se znárodnění těchto výrobků pokládalo za nutné, protože výrobky byly důležité pro udržení zdraví národa. Soukromí sektor v tomto oboru byl v důvodové zprávě kritizován pro nedostatečný farmaceutický výzkum a kontrolu výrobků. Po stránce kvalitativní označuje zpráva farmaceutické výrobky ze soukromé sféry za „brak nejhoršího druhu“, který se navíc prodává za vysoké ceny.

⁴⁶ Do této skupiny podniků patřily například strojní šterkovny s kapacitou nejméně deset tisíc tun ročně, cihelny s technickým zařízením na roční výrobu alespoň dvou milionů kusů cihlářských výrobků.

všechny ostatní podniky, tedy nejen průmyslové, pokud s na ně nevztahují jiné předpisy o znárodnění nebo o vyloučení ze znárodnění a pokud počet osob činných nebo zaměstnaných v podniku dosáhl kdykoliv v období od 1. ledna 1946 padesáti osob.

Předmětem znárodnění byl celý podnik⁴⁷ i s jeho závody, pokud s podnikem tvořily jeden hospodářský celek, bez ohledu jaká výroba byla v závodech provozována. Spolu s podnikem se zestátňoval majetek náležející podniku, pokud sloužil k provozu daného podniku, i když byl ve vlastnictví osoby odlišné od majitele znárodněného podniku. Naopak určité věci nebo hodnoty, které definoval zákon, musely patřit vlastníkovi či provozovateli podniku, aby se na ně znárodnění vztahovalo.⁴⁸

Pokud znárodněný podnik náležel komanditní společnosti na akcie, akciové společnosti, společnosti s ručením omezeným nebo těžařstvu, znárodněoval se veškerý majetek. To platilo i pro koncernové podniky⁴⁹, u nichž uvedeným společnostem patřilo více jak polovina základního kapitálu nebo na které měly tyto společnosti rozhodující vliv. Výčet právnických osob je taxativní a proto nebylo možno pod zákonné ustanovení podřadit jinou kapitálovou asociaci.

Zákon upravil i dodatečné znárodnění, kdy se zestátňoval i ten majetek, u něhož byly podmínky pro znárodnění splněny až po rozhodném dni, tedy po 27. říjnu 1945 pro první etapu a po 1. lednu 1948 pro druhou etapu znárodnění.

⁴⁷ Podnik nebyl dle tehdejšího výkladu sám o sobě samostatnou právní jednotkou byl jen hospodářskou jednotkou a tvořil jen určitý výsek z majetku vlastníka. Tvořil buď jednotný celek, nebo byl složen z několika závodů. Blíže k tomu: Nešpor, Zdeněk. Znárodnění dolů a průmyslu-Kniha prvá: proces znárodněvací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 110.

⁴⁸ Mezi tyto věci a hodnoty patřily například patenty, zásoby nebo rozpracované a hotové výrobky.

⁴⁹ Koncern je v národohospodářské vědě kombinace podniků, které právně i hospodářsky zůstávají samostatnými, ale vzájemně se při výrobě doplňují. Účelem je docílení společné kapitálové politiky nebo snaha ovládnout trh. K tomu blíže: Zdeněk. Znárodnění dolů a průmyslu-Kniha prvá: proces znárodněvací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 126-127.

3.1.1 Majetek vyjmutý ze znárodnění

Zákon dále definuje majetkové podstaty, na které se znárodnění nevztahuje, patří mezi ně například podniky a závody, které byly ke dni účinnosti znárodnění ve vlastnictví výdělkových a hospodářských družstev za předpokladu že byly jimi přímo provozovány. Proto znárodnění podlely podniky, které sice vlastnicky náležely družstvu, ale byly dány do pachtu či do další volné dispozice jinému provozovateli a nebyly tedy družstvem přímo obhospodařovány. Ze znárodnění byl také vyňat majetek státu. Dále se znárodnění nedotklo podniků a závodů které byly ke dni 1. ledna 1948 ve vlastnictví svazků národní správy⁵⁰ a byly jimi přímo provozovány, ale tyto podniky mohla vláda do 31. prosince 1948 prohlásit za znárodněné. K vyjmutí ze znárodnění docházelo ze zákona k 1. lednu 1948.

3.1.2 Další znárodnění v potravinářství

Druhá etapa znárodnění se v potravinářském průmyslu realizovala zákonem č. 115/1948 Sb. o znárodnění dalších průmyslových a jiných výrobních podniků a závodů v oboru potravinářském a o úpravě některých poměrů znárodněných a národních podniků tohoto oboru. Většinou byly podniky na základě tohoto předpisu znárodněny obecně bez ohledu na počet zaměstnanců či rozsah výroby.⁵¹ V jiných případech byla zákonem stanovena hranice znárodnění dle technického vybavení podniku nebo výrobní kapacity.⁵²

Zákon podobně jako předpis 114/1948 Sb. obsahoval tzv. generální klauzuli, která umožňovala znárodnit všechny ostatní průmyslové a jiné výrobní podniky v oboru

⁵⁰ Lidovou správou byly zde míněny národní výbory, ale i samostatné právnické osoby veřejného práva.

⁵¹ Plně se znárodnil průmysl nápojů, chladírny, mrazírny, pivovary, sladovny, mlékárny, výroba jedlých tuků nebo destilátů.

⁵² Takto byly znárodněny mlýny, pekárny, těstárny nebo podniky na výrobu vložek z obilí.

potravinářském, pokud počet osob v podniku zaměstnaných nebo činných kdykoliv od 1. ledna 1946 dosáhl padesáti osob.

Na základě zákonného zmocnění vyhlášoval resortně příslušný ministr po dohodě s ministrem financí v Úředním listu soupis závodů, které přímo ze zákona podléhaly znárodnění. Při přípravě vyhlášek se ministerstvo opíralo o údaje, které poskytovaly ústřední a oblastní orgány znárodněného průmyslu, které je získávaly od podniků formou dotazníků. Vyhlášky vycházely od června 1948 a oznamovaly vlastníkům a dalším zainteresovaným osobám znárodnění podniku.

3.2 Znárodnění velkoobchodních podniků, zahraničního obchodu, stavebnictví, cestovních kanceláří, léčivých zdrojů, lázní a dalších podniků

Znárodnění velkoobchodních podniků bylo provedeno zákonem č. 118/1948 Sb. Vyhláškou stanovil ministr vnitřního obchodu ty velkoobchody, které budou podléhat znárodnění. Vyhlášky byly uveřejňovány v Úředním listě.

Podobně ve vyhlášce byly určeny ministrem zahraničního obchodu ty podniky zahraničního obchodu nebo mezinárodního zasilatelství, které budou znárodněny podle zákona č. 119/1948 Sb. a ke kterému dni.

Zákonem č. 120/1948 Sb. se zestátnily obchodní podniky, pokud v období po 1. lednu 1946 zaměstnávaly alespoň padesát osob. Byly to převážně podniky, které obchodovaly se zbožím. Všechny výše zmíněné zákony měly stanovenou účinnost ke dni 1. ledna 1948 a provedením jejich ustanovení byla distribuce oddělena od výroby a vývoz s dovozem byly soustředěny a specifikovány podle druhu zboží do 23 výsadních společností zahraničního obchodu. Utvořil se tak v této oblasti státní monopol, v nichž tyto organizace měly formu akciových společností.

Podniky provádějící stavební práce různého druhu byly znárodněny na základě zákona č. 121/1948 Sb. Asi 1 200 znárodněných stavebních podniků bylo začleněno do nově vzniklého národního podniku s názvem Československé stavební závody, který sídlil v Praze. Navíc tento zákon umožňoval Československým stavebním závodům vlastní projektovou činnost a vlastní výrobní základnu dokončovacích stavebních prací,

protože před touto zákonnou úpravou znárodněné stavební podniky prováděly jen část stavebních prací a právě projektovou činnost a dokončovací práce vykonávaly soukromé projekční kanceláře a řemeslné živnosti.⁵³ V rámci národního podniku bylo zřízeno 100 závodů.

Znárodnění podniků, které provozovaly v plném rozsahu nebo jen zčásti cestovní kancelář mohl provést vyhláškou ministr vnitřního obchodu s účinností od 1. ledna 1948 na základě zmocnění zákona č. 122/1948 Sb. Dále Ústavodárné shromáždění dne 5. května 1948 přijalo zákon č. 123 Sb. o znárodnění polygrafického průmyslu,⁵⁴ zákon č. 124 Sb. o znárodněných některých hostinských a výčepních podniků a ubytovacích zařízení, zákon č. 125 Sb. o znárodnění přírodních a léčivých zdrojů a lázní.⁵⁵ Zákonem č. 126/1948 Sb. byly znárodněny v zákoně taxativně vymezené šlechtitelské podniky, které byly začleněny do národního podniku Státní lesy a statky. Na úseku vnitřního obchodu, cestovního ruchu, pohostinství a polygrafie byly také vytvořeny národní podniky. Lázeňský majetek spravoval jediný národní podnik a to Československé státní lázně a zřídla.

Majetek, který sloužil k provozu nemocnic, odborných léčeben a ozdravoven byl zestátněn zákonem č. 185/1948 Sb. a ke dni 1. ledna 1949 přešlo jeho vlastnictví na stát. Od tohoto data vznikl státní monopol na zřizování a provoz léčebných a ošetrovacích ústavů.

Posledním z této řady zákonů a to zákon č. 311/1948 Sb. znárodňoval některé dopravní podniky s účinností k 1. lednu 1949. Tento právní předpis se vztahoval na nestátní dráhy pro veřejnou dopravu, podniky pro pravidelnou silniční motorovou

⁵³ Například živnosti truhlářské, instalatérské, klempířské nebo natěračské.

⁵⁴ Do polygrafického průmyslu náležely ty podniky a závody, které mechanickým nebo chemickým způsobem vyráběly nebo rozmnožovaly tiskoviny a tiskopisy.

⁵⁵ Tímto zákonem byly zestátněny přírodní léčivé zdroje, lázeňský majetek a majetek, který souvisel s přírodními léčivými zdroji. Zákon také blíže specifikoval tento majetek, který podléhal znárodnění.

dopravu osob a nákladů a podniky pro pravidelnou leteckou dopravu a osm plavebních společností. V zákoně byla stanovena výjimka, která z působnosti tohoto předpisu vyňala dopravní zařízení provozované lidovou správou. Dané majetkové podstaty byly začleněny do národních podniků, například do Československých drah, Československé automobilové dopravy nebo do Československé plavby labské.

3.1.2 Náhrada za znárodnění

V otázce náhrady za znárodnění zůstávala v platnosti ustanovení dekretu 100/1945 Sb., která byla novelizována znárodnovacími zákony druhé etapy. Byla tedy zachována obecná zásada, že za znárodněný majetek přísluší vlastníkově náhrada. Některé fyzické a právnické osoby byly ale z náhrady vyloučeny.

Oproti první etapě, ale v druhé vlně znárodnění byl rozšířen okruh osob, jímž se ze zákona náhrada neposkytovala. Náhrada nenáležela osobám odsouzeným, nebo proti kterým bylo vedeno soudní řízení, po 5. květnu 1945 na základě zákona na ochranu republiky č. 50/1923 Sb. nebo dle zákona o stíhání černého obchodu a podobných pletich č. 15/1947 Sb. Tímto se okruh oprávněných pro nárok na odškodnění značně zúžil. Náhrada se dále neposkytovala, pokud byl znárodněný majetek předlužen, národní podnik, do kterého byl tento majetek začleněn, použil svého práva požádat u soudu o úpravu závazků a soud takovou úpravu provedl.

Prováděcí nařízení, které by konkretizovalo zásady náhradového řízení vláda nikdy nevydala. V praxi byl od roku 1946 vyplácen příspěvek k náhradě v hotovosti určitým skupinám osob⁵⁶ za účelem zajištění jejich sociálního postavení. Vyplácení a výši příspěvků povoloval příslušný ministr po dohodě s ministrem financí. Příspěvek se vyplácel formou záloh prostřednictvím představenstva národního podniku, do kterého byla znárodněná majetková podstata začleněna. Zálohy byly účtovány na vrub

⁵⁶ Byly to osoby hodné zvláštního zřetele mezi které patřily osoby přestálé, nemocné, vdovy, nezletilí pozůstalí, kteří měli z titulu bývalých majitelů nebo jejich dědiců legitimní nárok na odškodnění za znárodněný majetek.

vyrovnávacího účtu vedeného ministerstvem financí a od roku 1948 Fondem znárodněného hospodářství, který byl zřízen vládním nařízením č. 253/1948 Sb. ze dne 9. listopadu 1948.

Vláda zřídila při ministerstvu financí úřad zmocněnce vlády pro vypořádání za znárodněný majetek občanů spojeneckých a neutrálních zemí. Jeho členy byli přední českoslovenští hospodářští odborníci a diplomaté. Úřad vedl složitá jednání o výši, způsobu a termínu náhrady za znárodněný majetek se zástupci účastníků zahraničního kapitálu v Československu. Jednání mezi stranami provázely spory například ohledně uznání vzájemných pohledávek a jejich vyrovnání nebo odlišná hlediska na ocenění výše náhrady. V důsledku také těchto rozporů byly mnohé již parafované dohody anulovány nebo určitá jednání přerušena a po čase obnovena. Deklarace o obchodní politice a náhradách za znárodněný majetek byla mezi vládou Československa a USA schválena a potvrzena výměnou nót v listopadu 1946.

Občanům dalších spojeneckých a neutrálních států provádělo Československo náhradu v rámci mezistátních, většinou globálních dohod. Část náhrad vyplácelo Československo v hotovosti a další byly započteny na závazky ze zahraničního obchodu.

3.3 Výsledky druhé etapy znárodnění

Během realizace druhé etapy znárodnění bylo zestátněno k 1. listopadu 1948 téměř 2 900 podniků, které se nacházely v působnosti ministra průmyslu, z nichž 1 600 podniků měly více než 50 činných osob. V resortu ministra výživy bylo k tomuto datu zestátněno 795 podniků a v oboru stavebnictví se nacházelo asi 1 200 znárodněných podniků. Druhá vlna tohoto znárodněvacího procesu se měla realizovat do konce roku 1948. Tento předpoklad byl obecně splněn a většina podniků na něž se vztahovala ustanovení znárodněvacích předpisů byla znárodněna a včleněna do národních

podniků.Výjimku tvořily jen ojedinělé závody, které se znárodňovaly a začleňovaly v roce 1949.⁵⁷

⁵⁷ Lhota, Václav.Znárodnění v Československu.Praha:Svoboda, 1987, s. 295, 298.

4. Činnost mimořádných lidových soudů

Mimořádné lidové soudy byly zřízeny v českých zemích v sídle každého krajského soudu dekretem č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců, a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech z 19. června 1945, který se nazýval také velký retribuční dekret. Pojem retribuční dekret. Pojem retribuční dekret se v té době obecně užíval jako výraz pro potrestání válečných zločinů a domácí kolaborace. V latině toto slovo znamená nápravu, odčinění, ale také odměnu nebo náhradu.

Retribuční soudnictví ale bylo zřízeno již londýnským dekretem se stejným názvem ze dne 1. února 1945. Tvorbou této normy byla reakcí na narůstající nacistický teror během války. „*Je to soud dějin: odplata, která jistě přijde bude strašná, vzkazoval 1. října 1941 rádiem z Londýna domů prezident Beneš, když začaly první popravy heydrichiády. Po tragédii Lidic učinil 13. června 1942 slavnostní slib: Za všechno to budou zodpovídat a pykat!*“⁵⁸ „*A naopak, postižení neměli být zejména příslušníci pracujících vrstev, kteří nevolně sloužili okupačnímu a válečnému stroji, aby uchovali životy a živobytí.*“⁵⁹ Osnovu tohoto dekretu vypracoval a předložil prezidentu Benešovi tehdejší ministr spravedlnosti Stránský již v červnu 1943. Tento dekret se ale neuplatnil a po obsahových změnách byl nahrazen právě dekretem z 19. června 1945. Nejvýraznější změnou oproti londýnskému dekretem bylo přidání nové skutkové podstaty a to udavačství. Již v Londýně se o přidání této podstaty zasazoval náměstek předsedy vlády Šrámek. Dále byly přeformulovány některá ustanovení, například o možnosti zmírnění trestu nebo o zbavení pachatele viny za zločiny spáchané při výkonu služební povinnosti.

Velký retribuční dekret vycházel z právní kontinuity Československa. Na základě

⁵⁸ Borák, Mečislav. Spravedlnost podle dekretu. Tilia: Šenov, 1998, s. 21.

⁵⁹ Jiřík, Václav. Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu. Cheb: Svět křídél, 2000, s. 11.

tohoto předpokladu platil na území republiky jak pro její občany, tak i pro příslušníky okupační moci zákon na ochranu republiky č. 50/1923 Sb.

Na Slovensku probíhala retribuční dle nařízení SNR č. 33/1945 Zb. ze dne 15. května 1945 o potrestání fašistických zločinců, okupantů, zločinců a kolaborantů a o zřízení lidového soudnictví. Toto nařízení, se ale na rozdíl od svého českého protějšku neopíralo o žádnou předchozí právní normu a bylo kritizováno, pro jeho odchýlení se od vládního programu z Moskvy. Norma sice lépe odpovídala podmínkám na Slovensku a výrazně se neodchylovala od znění londýnského dekretu, byla ale kritizována jeho osnova zvláště proto, že dle ní, nemusí být předseda soudu soudce z povolání a tudíž hrozilo neuznání instituce lidových soudů ze strany mezinárodního práva veřejného. K dalším rozdílům patřilo zřizování slovenských okresních lidových soudů v sídlech soudů okresních a ne krajských. Existovala zde také možnost zřízení místních lidových soudů, jež měly soudit členy fašistických organizací.

4.1 Činy trestné dle velkého retribučního dekretu

Retribuční dekret rozděloval zločiny do čtyř skupin, na zločiny proti státu, proti osobám, proti majetku a udavačství. Většina skutkových podstat, upravených dekretem, byla převzata z platných předmnichovských zákonů. Dekret však zostřoval trestní sazby a navíc formuloval některé nové skutkové podstaty, mezi které patřilo například členství a výkon vedoucích funkcí v nacistických nebo fašistických organizacích, nejen ale v maďarských či německých, ale toto se týkalo i českých a slovenských jako byla organizace Vlajka. Z hlediska osobní působnosti mohl být dle dekretu stíhán i cizinec, který spáchal některý zločin proti státu, nebo nějaký další retribuční trestný čin v cizině, pokud se jich dopustil na československém státním občanovi nebo na československém soukromém nebo veřejném majetku. Dekret také ustanovil velmi důležitou zásadu, že se nikdo nemůže zprostit odpovědnosti tím, že poukazoval na to, že trestné jednání dovolovaly předpisy cizího práva nebo orgány cizí státní moci. Hlavním znakem

retribučního dekretu bylo jeho zpětné působení hmotně právních předpisů, které postihovaly i činy spáchané před jejich vydáním, v době zvýšeného ohrožení republiky, tj. v době od 21. května 1938. Vládní nařízení č. 217/1946 Sb.⁶⁰ z 22. listopadu 1946 pak stanovilo konec tohoto období na 31. prosince 1946.

Mezi zločiny proti státu patřily například úklady proti republice, zrada nebo ohrožení bezpečnosti. Zde bylo možno uložit trestní sazbu v rozpětí od dvaceti let až doživotí, při existenci přitěžujících okolností bylo možno uložit trest smrti.

Zločiny proti osobám měly svůj základ především v trestních kodexech z habsburské monarchie z roku 1852 a 1878. Pokud se jednalo o těžší případy, mezi které patřily vražda, zabití, tak byl uplatňován pouze jediný trest a to trest smrti. V lehčích případech, například při spáchání omezování osobní svobody nebo vydírání byla uplatňována sazba od deseti do dvaceti let. Dále dekret postihoval ty, kdo nařizovali a organizovali nucenou a povinnou práci a také ty, kdo zavinili občanovi republiky ztrátu svobody. Zde se rozlišovalo, jestli se jedná o individuální případ nebo pokud zde existovalo více obětí téhož pachatele, tak zde byla vyšší trestní sazba.

Do třetí části, která obsahovala skutkové podstaty majetkových trestných činů patří zločiny zhářství a loupeže, za které byl vymezen nejvyšší trest. Za spáchání krádeže či zpronevěry se ukládaly sazby nižší. Tato část dekretu postihovala jednání, kdy pachatel způsobil vynesení soudních rozsudků či správních nařízení, na jejichž základě došlo k částečnému nebo úplnému odnětí státního majetku nebo jiného majetku ve vlastnictví fyzické či právnické osoby. Postihovány byly i případy, kdy pachatelé zneužili situace a obohatili se na úkor republiky nebo na úkor právnické či fyzické osoby.

Samostatně bylo upraveno udavačství. V případě, že tento čin neměl žádné následky, uplatňovala se nižší trestní sazba. Vyšší trest byl udělen v případě, kdy udavačství způsobilo následky ve formě ztráty svobody více osob nebo těžké újmy na

⁶⁰ Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1946, částka 95 ze dne 7.12. 1946

zdraví. Pokud došlo k úmrtí udané osoby měl být vynesena trest smrti. Dekret tak postihoval hlavně profesionální konfidenty, kteří z různých pohnutek, mimo případů neodolatelného donucení, udali jinou osobu za skutečnou nebo vymyšlenou činnost.⁶¹ Udavačství bylo vedeno různými motivy, mezi ně patřilo například vyřizování rodinných sporů, pomsta, či sousedské spory. Trest 25 let těžkého žaláře byl udělen Češce Marii Kreisingové za udání Josefa Flégra z Dobrušky a jeho syna. Pokusili se zabránit synovu totálnímu nasazení, tak že si syn s otcovou pomocí usekl poslední článek levého ukazováčku. Německý soud oba odsoudil za sabotáž k trestu smrti. Kreisingová za jejich životy zaplatila více než devíti lety svobody. Přestože z vězení v roce 1947 uprchla, trest jí byl snížen amnestií na 15 let a na podzim 1954 byla podmíněně propuštěna na svobodu.⁶² Udavačství patřilo k nejčastějším žalobním důvodům. Celkem vedlo udavačství k zahájení trestního řízení v 764 případech.

Zločiny trestné dle velkého retribučního dekretu byly prohlášeny za nepromlčitelné z důvodu jejich závažnosti a nepromlčitelné byly i uložené tresty.

4.2 Ustavení a složení mimořádných lidových soudů

Retribuční dekret i slovenské nařízení o lidovém soudnictví v sobě obsahovaly výstavbové předpisy, které upravovaly organizaci retribučních soudů, stanovily, které trestné činy podléhají jejich jurisdikci a upravovaly také řízení před nimi. Mimořádné lidové soudy mohly zasedat, kromě sídla příslušného krajského soudu také v jakémkoli místě soudního obvodu. Soudy zasedaly v pětičlenných senátech, předsedou byl vždy soudce z povolání o ostatní byli soudci z lidu. Jimi byl vnesen do retribučního soudnictví

⁶¹ Soukup, Ladislav. Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše. In Soukup, Ladislav (ed). Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002, s. 144.

⁶² Jarkovská, Lucie. Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku. Praha: Prostor, 2008, s. 226-227.

prvek zlidovění. Potřebný počet senátů i s náhradníky sestavoval přednosta MLS či jeho náměstek. Soudce z lidu jmenovala vláda na základě návrhů, které vytvářely okresní národní výbory. Ti měli pocházet ze všech stran národní fronty, preferováni byli především věznění odbojáři. Na sestavení výše jmenovaných seznamů záviselo samotné zřízení retribučních soudů, ale i přes výzvy v rozhlase a v tisku k urychlenému sestavení seznamů, tak ve většině případů příslušné orgány nepostupovaly dostatečně rychle a návrhy na jmenování docházely se zpožděním. Nejrychleji zvládl splnění administrativních úkolů MLS v Brně. Veřejný žalobce zde započal činnost již 25. května 1945 a první soudní přelíčení se zde konalo 8. června 1945. Brněnský MLS ale začal jako jediný soudit ještě podle původního londýnského dekretu. Poslední zahájil svou činnost dne 12. února 1946 chebský retribuční soud. Po svém jmenování skládali soudci z lidu slib do rukou přednosta MLS či jeho náměstka. Slib byl stanoven prováděcím vládním nařízením č. 18/1945 z 19. června 1945: „*Slibuji na svou čest a svědomí, že se budu při svém rozhodování řídit jen zákonem, že budu hlasovati podle svého nejlepšího svědomí a přesvědčení a že zachovám přísnou mlčenlivost o obsahu porady a hlasování soudu.*“⁶³ V několika případech požádali soudci z lidu ihned po jmenování zproštění z funkce a to většinou ze zdravotních důvodů. Jediným předpokladem pro výkon této funkce byla občanská bezúhonnost a úcta spoluobčanů. Protože ale nikdo jejich minulost neprověřoval, objevily se i případy, kdy soudci z lidu byli v minulosti soudně trestáni. Tyto situace se řešily například tím, že přednosta soudu rozhodl nepovolávat je k soudnímu líčení. Za výkon funkce jim náležela náhrada cestovného, nocležného, stravného do výše 80 korun a náhrada ušlého výdělku do výše 100 korun za den. ONV vytvářely také seznamy přednostů MLS, jejich náměstků a profesionálních soudců, které na návrh vlády jmenoval prezident republiky. Stát byl u MLS zastoupen osobou veřejného žalobce. Kandidáti na tento post se vybírali z řad státních zástupců, právníků,

⁶³ Jarkovská, Lucie. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Králověhradecku*. Praha: Prostor, 2008, s. 79.

okresních soudců, soudních čekatelů. Zkušených právníků, ale v té době byl nedostatek, proto obsazování veřejné žaloby provázely personální problémy a jejich počet byl neustále doplňován nebo obměňován. Veřejní žalobci byli velice pracovně vytíženi. Zastavovali trestní řízení nebo vraceli spisy ke správnímu rozhodnutí trestním nalézacím komisím, prostudovávali tedy nejen spisy případů, které se poté projednávaly před soudem. Dále také pravidelně informovali retribuční referát ministerstva spravedlnosti o chystaných přelíčeních nebo odůvodňovali zastavení trestního stíhání nebo osvobození obžalovaného. Také oni byli vázáni slibem: „*Slibuji, že budu šetřiti zákonů, svůj úřad vykonávati svědomitě a nestranně a že budu zachovávat úřední tajemství*“⁶⁴

Každý obžalovaný měl právo na svého obhájce. Toho si mohl zvolit sám, nebo požádat soud o jeho ustanovení. Pokud se tak nestalo byl mu přidělen z moci úřední. Obžalovaný a jeho obhájce měli právo na poslední slovo.

Slovenské místní lidové soudy judikovaly v pětičlenném až jedenáctičlenném senátu, ve složení jednoho předsedy spolu se čtyřmi až deseti přísedícími.

4.3 Řízení před mimořádným lidovým soudem

Pro řízení před MLS platily zásady řízení před stannými soudy, které dekret podrobně uváděl. Podpůrně se zde uplatňovaly i předpisy trestního řádu, například pro výslech obviněného při hlavním líčení nebo u provádění důkazů. U MLS se obligatorně projednávaly retribuční zločiny, jestliže pachatelem, spolupachatelem či účastníkem byl člen spolků, jakým byl SS nebo například Rodobrana. Pro ostatní byly příslušné MLS jen fakultativně a to na návrh veřejného žalobce. Soudit nebylo možno těhotnou ženu nebo dle výkladu ministerstva spravedlnosti ani mladistvé.

⁶⁴ Jarkovská, Lucie. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, s. 80.

Řízení se zahajovalo na návrh veřejného žalobce, mělo se konat bez přerušení a nesmělo trvat déle než tři dny. Pokud zde byl předpoklad, že lhůta nebude dodržena, soud měl věc postoupit řádnému soudu, ale ne vždy v praxi byla tato zásada striktně uplatňována. Aby se řízení zbytečně neprotahovalo neprojednávala se náhrada škody způsobená trestným činem a ze stejného důvodu neměly být působeny průtahy zjišťováním případných spoluviníků. S nárokem na odškodnění se měl poškozený obrátit k civilnímu soudu. Řízení se mohlo konat i v nepřítomnosti obžalovaného, v tomto případě soud ustanovoval obžalovanému obhájce z úřední povinnosti. Hlavní líčení u MLS bylo vždy ústní a veřejné, neveřejnost se vztahovala jen na poradu senátu. Každé soudní líčení začínalo vyvoláním věci, zjištěním osobních údajů obžalovaného a žalobním výkladem veřejného žalobce. Mezi pravomoci předsedy senátu patřilo povolování předčítání výslechových protokolů a znaleckých posudků během hlavního líčení. Řízení se mělo omezit jen na činy trestné dle velkého retribučního dekretu, které byly předmětem žalobního návrhu a proto se soud neměl zabývat již dalšími trestnými činy obžalovaného.

Průvodní řízení zakončoval návrhem veřejný žalobce. Senát se poté odebral k neveřejné poradě, kde se pomocí hlasování usnesl na rozsudku. Nejdříve hlasovali soudci z lidu a to starší před mladšími a poslední hlas měl soudce z povolání. Rozsudek byl vyhlašován veřejně na zasedání.

U některých soudních přelíčení se očekával velký zájem veřejnosti o jeho průběh. Proto bylo rozhodnuto, že se na tato přelíčení budou vydávat vstupenky. Přebírala je krajská odborová rada, která je dále přerozdělovala národním výborům, závodům, politickým stranám, nebo takovým spolkům jako byl například Jednotný svaz českých zemědělců.

4.3.1 Tresty za retribuční zločiny

Pokud soud neupustil od potrestání ukládal vedle trestu hlavního, jakým byl například těžký žalář také tresty vedlejší, kterými byly trvalá nebo dočasná ztráta občanské cti, trest na svobodě vykonávaný ve zvláštních nucených pracovních oddílech nebo konfiskace celého či jen části majetku. Upustit od potrestání bylo možné

v případech hodných zvláštního zřetele, když bylo obecně známo nebo prokázáno, že obžalovaný jednal v úmyslu prospět českému nebo slovenskému národu. Dekret poměřoval pachatelem způsobenou škodu s tímto obecným prospěchem a byla vyslovena zásada, že způsobená škoda nesměla být neúměrně vyšší.⁶⁵ Soud měl také možnost snížit trest pod dolní hranici stanovené sazby, nebo také zde byla možnost zaměnit trest za mírnější.

Dekret připouštěl i uložení trestu smrti a to celkem ve svých šesti paragrafech. Aby mohl být uložen tento absolutní trest, musel být například spáchán zločin za zvláště přitěžujících okolností nebo se obžalovaný dopustil několika provinění a spáchal je zvláště surovým způsobem. Trest smrti byl vynesena například nad udavačem, který svým udáním způsobil ztrátu svobody většího počtu obyvatel republiky. K tomu, aby byl vynesena rozsudek smrti bylo zapotřebí čtyř hlasů z pětičlenné poroty. Výkon trestu se pak řídil platným trestním řádem. Tento trest byl jediný, jehož provedení zajišťoval příslušný MLS, provedení ostatních trestů bylo úkolem krajských soudů. K výkonu trestu oběšením mělo dojít dvě hodiny po vynesení rozsudku, poprava mohla být odložena o hodinu na přímou žádost odsouzeného. V případě odsouzení pachatele k trestu smrti v jeho nepřítomnosti byla lhůta pro vykonání rozsudku dvacet čtyři hodin. To, jestli poprava proběhne veřejně bylo na rozhodnutí MLS. Volné rozhodování v této věci bylo ukončeno vládním usnesením ze dne 14. září 1945. Toto usnesení reagovalo na popravu bývalého náměstka pražského primátora německého univerzitního profesora historie Josefa Pfitznera, které přihlížely dokonce i malé děti a katovi pomocníci byli oblečeni podobně jako příslušníci SS. Svědectví o této popravě podal ve svých memoárech dr. Drábek: „*Poprava se odehrála před pankráckým soudem a zvrhla se ve zrušující divadlo pro kratochvíli davů, mezi nimiž byly dokonce i*

⁶⁵ Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky-výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny? In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 169.

děti. Mně nebylo dobře, když jsem kráčet v průvodu za odsouzeným. Připomínalo mi to příliš obrázky z francouzské revoluce. Kat byl v nějaké gestapácké uniformě s vysokými botami a svědci tvrdili, že dal Pfitznerovi pod šibenicí políček, protože provolával slávu Německa. Já to neviděl, protože jsem s předsedou soudu stál na opačné straně. Ale jakmile jsme se to dozvěděli, žádali jsme aby věc byla vyšetřena. Ministr Nosek, do jehož kompetence kati spadali, se však o takové maličkosti nestaral, tím spíše, že kat byl bývalý vězeň koncentračního tábora a patrně komunista.“⁶⁶ Usnesení stanovilo pravidla pro výkon tohoto trestu, napříště se měl výkon uskutečnit na místě veřejnosti volně nepřístupném a vstup byl umožněn pouze osobám starším 18 let a to na zvláštní povolení, které vydával předseda senátu MLS, který trest smrti uložil.

V dalších podobných závažných případech bylo MLS uloženo 778 trestů smrti a 741 trestů odnětí svobody na doživotí.

Proti rozsudku MLS nebylo možno podat opravný prostředek a ani žádost o milost neměla odkladný účinek pro výkon trestu. Důvodem mohla být jednak tendence vyhradit konečné rozhodnutí soudu složeného převážně ze soudců z lidu a jednak snaha urychlit řízení a výkon rozsudku.⁶⁷

4.3.2 Okresní vyšetřovací komise

Velice důležitou roli sehrály okresní vyšetřovací komise (OVK) na úrovni jednotlivých okresů. Asi největší význam pro celé řízení měla zjištění OVK, která ve velké míře ovlivňovala konečné rozhodnutí MLS. Tyto komise prověřovaly tisíce podaných udání, shromažďovaly důkazy, zajišťovaly poškozené a rozhodovaly, které případy budou postoupeny MLS. Nad jejich činností existoval dohled vyšetřovacích

⁶⁶ Jiřík, Václav. *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu.* Cheb: Svět křídél, 2000, s. 14-15.

⁶⁷ Solnař, Vladimír. *Jsou přípustné tzv. mimořádné opravné prostředky proti rozsudkům mimořádných lidových soudů a Národního soudu?* Právník č. 11 /1946 , s.161.

komisí Zemských národních výborů a později vzniklé Komise pro vnitřní národní bezpečnost Zemského národního výboru v Praze.

Činnost OVK byla během jejich působení velmi kritizována. Zvláště za mnohá pochybení při zajišťování podezřelých osob, například také při zajišťování československých občanů. Existovaly případy, kdy zajištěné osoby byly celé týdny ve vazbě, aniž by byly vyslechnuty či jim byl sdělen obsah obvinění. OVK byla připisována i řada majetkových škod, způsobených zajištěním nevinných lidí, kterým během zajištění byl rozkraden jejich majetek. Tyto nevinné osoby byly zajištěny často na základě udání, která byla motivována například mstou. Výše uvedené skutečnosti dokládá i fakt, že velké procento případů doručených veřejné obžalobě vůbec nebylo žalováno pro naprostý nedostatek důkazů. To, že se vyskytovalo tolik nepravdivých obvinění podporovala také skutečnost, že falešným svědkům a udavačům nehrozil za křivé obvinění žádný postih, protože takovéto případy zákonodárce nepředvídal.

4.4 Změny velkého retribučního dekretu

Již v lednu 1946 přijalo Prozatímní národní shromáždění zákon 22/1946 Sb. jímž se schvalují, mění a doplňují předpisy o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech. Velký retribuční dekret byl tímto schválen jako zákon. Zároveň zaváděl několik změn, ty se týkaly například postavení veřejného žalobce, kterému se nyní přiznávaly práva a povinnosti státního zástupce pro přípravné vyhledávání a vyšetřování, jež předcházelo řízení MLS. Dále se změna dotkla výkonu trestu smrti, který mohl být napříště na přiměřenou dobu odložen na žádost veřejného žalobce a navíc tato žádost měla být zdůvodněna důležitým veřejným zájmem.

Další změny se týkaly prodloužení účinnosti dekretu, která byla několikrát prodlužována. Původně byla účinnost stanovena na dobu jednoho roku od svého vyhlášení, tedy od 9. července 1945. Poprvé prodloužil účinnost zákon č. 149/1946 Sb. a dále zákon č. 245/1946 Sb. prodloužil účinnost do 4. května 1947 a opět zaváděl změny v řízení před MLS.

Další významnou novelou bylo připuštění možnosti podání zmateční stížnosti

k zachování zákona a návrhu na obnovu trestního řízení. Dekret do vydání této novely, jak již bylo zmíněno výše, žádné opravné prostředky nepřipouštěl. O návrhu měl rozhodovat sborový soud první stolice, v jehož sídle byl zřízen MLS, který ve věci rozhodl, ale nové hlavní přelíčení se mělo konat opět před MLS.

4.5 Další retribuční předpisy

Mezi retribuční předpisy, které měly za úkol potrestat válečné zločince patřil mimo velkého retribučního dekretu i dekret prezidenta republiky č. 17/1945 Sb. z 19. června 1945, kterým byl zřízen tzv. Národní soud. Ten zahájil svoji činnost 15. ledna 1946 v Praze a jeho hlavním úkolem bylo projednávat činy trestné dle velkého retribučního dekretu, kterých se ale dopustili například státní prezident, členové protektorátních vlád nebo jiné osoby, které zastávaly vysoký úřad či významnou politickou funkci. Obdobnou funkci měl Národní soud v Bratislavě, který zahájil svou činnost 15. června 1946.

Dalším retribučním opatřením byl dekret č. 138/1945 Sb. ze dne 27. října 1945 o potrestání některých provinění proti národní cti, nazývaný také malý retribuční dekret. O vině či nevině za provinění dle tohoto dekretu rozhodovaly čtyřčlenné komise, z nichž alespoň jeden člen měl být právně školen. Realizace tohoto právního předpisu byla svěřena do resortu komunistického ministerstva vnitra. Této skutečnosti využili komunisté před volbami v květnu 1946, protože obvinění ztráceli během vyšetřování svá čestná občanská práva, mezi nimi i právo volit. Mnoho potencionálních voličů, zvláště členové vyšších a středních vrstev, kteří komunistické moci nebyli obecně příliš nakloněni se proto nemohli voleb účastnit. Bezprostředně po volbách byla většina obviněných viny zproštěna.

27. října byl přijat dekret č. 137/1945 Sb. o zajišťovací vazbě státně nespolehlivých osob, který dodatečně legalizoval vazební zajištění z předcházejícího období a zároveň obviněným nepřiznával náhradu za zajištění či prodloužení jejich zajištění přes dobu přípustnou dle zákona.

S retribučním zákonodárstvím souvisel i další předpis a to dekret č. 105/1945 Sb. ze dne 4. října 1945 o zřízení očistných komisí pro přezkoumání činnosti veřejných

zaměstnanců. Ty se zřizovaly na úrovni okresních národních výborů, odvolací instance existovala na úrovni Zemských národních výborů. Činnost těchto komisí byla zaměřena mimo státní zaměstnance i na oblast komunální sféry, justice nebo školství. Komise mohla uložit důtku, vyloučení ze služebního postupu. Nejvyšším trestem bylo propuštění ze zaměstnání spojené se ztrátou všech výhod včetně zaopatření.

Dle dekretu č. 126/1945 Sb. o zvláštních pracovních oddílech, měly být zřízeny ve věznicích při krajských soudech a trestních ústavech tyto pracovní oddíly, popřípadě zvláštní pracovní tábory. V nich si bylo možné odpykat část nebo celý trest stanovený MLS dle velkého retribučního dekretu. Trestanci neměli nárok na odměnu za práci, jejich mzda propadala státu. Tento dekret měl omezenou územní platnost pouze pro české země.

4.6 Retribuce a náhrada za znárodnění

Odsouzení na základě retribučního dekretu nemělo za následek jen nutnost vykonání uloženého trestu, ale jeho důsledky se projeví i v oprávnění požadovat náhradu za majetek zestátněný na základě znárodnějících předpisů.

Náhradu za znárodněný majetek obecně upravoval dekret č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků. V tomto dekretu byla stanovena zásada, že se obecně poskytuje za znárodněný majetek náhrada s výjimkou osob, které dekret definoval. Mezi ně řadil také fyzické osoby, které vyvíjely činnost směřující například proti státní svrchovanosti, bezpečnosti Československa a osoby, jež v době zvýšeného ohrožení republiky nadržovaly germanizaci či maďarizaci⁶⁸ na území Československa nebo se chovaly nepřátelsky k českému nebo slovenskému národu.

Výše zmíněná činnost mohla za jistých okolností naplňovat určitou skutkovou podstatu trestnou dle velkého retribučního dekretu na jehož základě byl zrádce či

⁶⁸ Nadržování germanizaci či maďarizaci se rozuměla činnost, která vedla k upevnění a posílení německé nebo maďarského živlu na území, které bylo obýváno osobami české a slovenské národnosti nebo na smíšeném území.

kolaborant odsouzen a v souvislosti s tímto rozsudkem ztratil takto odsouzený právo na náhradu za znárodněný majetek.

Dekretem výše definovaná činnost osob, jímž nepřiznává náhradu je ale samostatným zvláštním ustanovením, které nebylo závislé na existenci odsuzujícího rozsudku retribučního soudnictví. Proto náhrada mohla být odepřena i bez tohoto rozsudku.⁶⁹

4.6.1 Případ odsouzení Jana Antonína Batí

Na základě dekretu prezidenta republiky č. 100/1945 Sb. o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků byly v roce 1945 znárodněny Baťovy podniky, které ale byly již od května 1945 pod národní správou. Jak již bylo řečeno výše, za znárodněný majetek měla být obecně poskytnuta náhrada, která by byla v případě Baťova impéria v řádech mnoha milionů. To by samozřejmě negativně postihlo československé hospodářství, které se právě vzpamatovalo z devastujících válečných škod.

Dekret o znárodnění ale umožňoval neposkytnutí náhrady kolaborantům a zrádcům za jejich chování během války. Dále se v tomto případě uplatnil vzrůstající vliv komunistické strany, který sice vyvrcholil až únorem 1948, ale již před tímto datem vedli komunisté proti Baťovi negativní kampaň, která měla ovlivnit lidové mínění. Z politických důvodů tak komunistické ministerstvo vnitra spolu s vedením znárodněného podniku Baťa Zlín podalo trestní oznámení proti J.A. Baťovi, na jehož základě byl souzen před Národním soudem dle velice vágního ustanovení velkého retribučního dekretu, které bylo namířeno proti protibenešovské opozici v exilu. Politickou motivaci procesuje dosvědčuje i fakt, že J.A. Baťovi nebylo umožněno se soudu účastnit. Obžaloba mu kladla za vinu, že od poloviny roku 1939 v zahraničí vědomě

⁶⁹ Nešpor, Zdeněk. Znárodnění dolů a průmyslu-Kniha prvá: proces znárodněvací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948, s. 199.

poškozoval zájmy republiky tím, že se odmítl otevřeně připojit k československému odbojovému hnutí a bránil v tom i svým zaměstnancům. Výsledkem tohoto účelového procesu bylo jeho odsouzení v nepřítomnosti k patnácti letům těžkého žaláře a ke konfiskaci majetku, tímto se Československo zprostilо povinnosti vyplatit náhradu za znárodněný majetek.

Aktuálnost tohoto tématu dosvědčuje i fakt že, byl J.A. Baťa v roce 2007 po šedesáti letech osvobozen na základě obnovy řízení rozhodnutím městského soudu v Praze. Tímto se otevřela cesta nejen k vyplacení náhrady za majetek J.A. Bati, ale uplatnění práva na náhradu dalších oprávněných osob.

4.7 Potrestání zrádců, kolaborantů a válečných zločinců v dalších zemích Evropy

Nejen v Československu, ale i v ostatních částech Evropy vyvolaly válečné události nutnost vypořádat se a hlavně potrestat válečné zločiny. V první řadě byli trestáni zrádci a kolaboranti, dále členové pronacistických organizací, spolupracovníci nacistických bezpečnostních složek a udavači. Povaha jejich deliktů se lišila na základě různých podmínek v jednotlivých zemích.

Pro potřeby vypořádání s nacismem byl v Norsku, Dánsku a Nizozemí znovuobnoven trest smrti. Například v Dánsku bylo obžalováno 80 000 osob, z nichž 15 734 jich bylo odsouzeno a z toho počtu bylo vykonáno 46 rozsudků smrti. V Nizozemí bylo zadrženo pro podezření z kolaborace 200 000 osob, téměř třetina z nich byl zkonfiskován majetek a byly zbaveny občanských práv.

K divokým lidovým soudům před ustavením nové státní moci docházelo ve Francii. Právě díky nekontrolovanému a rychlému průběhu soudních procesů nejsou k dispozici přesné údaje zatčených a potrestaných osob. Odhady se podstatně rozcházejí, proto oficiální údaje uvádí 10 000 obětí, ale nejvyšší odhady uvádějí až 100 000 mrtvých.

Neutrální Lichtenštejnsko a Švédsko provinilé osoby nestíhalo, ale naopak Švýcarsko zvolilo tvrdý postup při trestání válečných zločinců. Zde bylo v letech 1945-1948 stíháno 162 osob v zásadě za službu u zbraní SS. Tresty vynesené v této souvislosti

byly přísné a poměrně vysoké.

V Sovětském svazu a ve státech střední a východní Evropy, jež se ocitly v jeho mocenské sféře byli pod záminkou potrestání nacistických zločinů likvidováni političtí odpůrci, kteří se kolaborace nebo podobných činů nikdy nedopustili.⁷⁰

4.8 Ukončení činnosti MLS a výsledky jejich působení

Činnost MLS byla v Československu ukončena 4. května 1947. Nedořešené případy se měly předat řádným soudům, které ale aplikovaly hmotně právní ustanovení velkého retribučního dekretu. Celková činnost MLS je hodnocena v závěrečné zprávě o průběhu retribucí, kterou podal 29. května 1947 Národnímu shromáždění ministr spravedlnosti Prokop Drtina. Dle jeho údajů došlo veřejným žalobcům celkem 132 549 trestních oznámení, z tohoto počtu bylo u 40 534 osob upuštěno od stíhání pro nedostatek důkazů, u 31 793 obviněných bylo stíhání přerušeno pro neznámí pobyt pachatele, 4 592 trestních oznámení postoupeno ke stíhání řádným soudům a 38 316 podáno MLS k postihu. U MLS bylo osvobozeno 9 132 osob a odsouzeno jich bylo celkem 22 087. Nejpočetnějším z trestů byl dočasný trest žaláře, který byl uložen v 19 888 případech.⁷¹

Hlavním úkolem dekretu bylo potrestání německých okupantů a domácích zrádců a kolaborantů. Zahraniční odboj předpokládal, že před soudem bude souzeno více okupantů, ale oproti očekávání před soudy stanulo mnoho domácích zrádců a kolaborantů, i když byl velký retribuční dekret převážně namířen proti pachatelům z řad Němců. Ale většina jich nebyla vůbec odsouzena, nebo jim byl výkon trestu přerušeno proto, že byli zařazeni do odsunu. Zde státní zájem na odsunu Němců a jejich rodinných

⁷⁰ Jiřík, Václav. *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu.* Cheb: Svět křidel, 2000, s. 8-10.

⁷¹ Borák, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu.* Tilia: Šenov, 1998, s. 343.

příslušníků převážil nad zájmem je spravedlivě potrestat. Část Němců byla odsunuta i bez vědomí soudů pro obavy, že do doby, než si odpykají příslušný trest, bude odsun ukončen a tito Němci by tak zůstali v Československu. A dále řada pachatelů z řad Gestapa uprchla z protektorátu ještě před koncem války. Naopak odsouzení Češi a Němci ze smíšených manželství si tresty museli bezpodmínečně odpykat. Zatímco první měsíce fungování MLS byly provázeny rychlými procesy a přísnými tresty, mezi které patřily i tresty smrti, tak postupem času se ukládaly stále mírnější tresty či dokonce bylo často upuštěno od potrestání. Tato zmírňující tendence je odůvodněna jednak plynutím času, které přineslo umírněnější hledisko v ukládání trestů a jednak také fakt, že dekret stanovil velmi vysokou dolní hranici trestní sazby, která byla u všech zločinů 5 let a tak soudci z lidu raději volili možnost zproštění viny, než aby uložili tak vysoký trest, který se jim zdál nepřiměřený.

4.9 Obnovení mimořádných lidových soudů

Díky politickému vlivu komunistické strany byla zákonem z 25. března 1948 č. 33/1948 Sb. obnovena platnost velkého retribučního dekretu a tímto i činnost MLS. Obnovení činnosti MLS komunisté zdůvodnili neúspěšnou a nedokonale provedenou první fází retribuční, konkrétně například nedostatečné potrestání české kolaborace z vlivnějších a majetnějších vrstev společnosti. Cílem obnovené retribuční byla revize dosud vynesných a dle názoru komunistické moci příliš mírných rozsudků, ale i postih nově zjištěných případů. Zákonem tak vznikly dva druhy senátů, první byl tříčlenný, složený ze soudce z povolání a dvou soudců z lidu, ten měl na starosti nové případy. Druhý měl pět členů a do jeho pravomoce patřily obnovené případy, tedy ty, které komunistická moc shledávala závadnými. V obnovených soudních jednáních převládaly nad justičními a morálními hodnotami spíše politická kritéria. Dle tohoto zákona nejmenoval přednosty MLS již prezident republiky, ale ministr spravedlnosti. Obnovené retribuční byla přesně vymezena časová hranice jejího působení a to od 2. dubna 1948 do 31. prosince 1948.

5. Činnost mimořádných lidových soudů v jednotlivých regionech

V českých zemích působilo v sídle krajských soudů celkem 24 mimořádných lidových soudů. Postupně byly MLS zřízeny v Praze, Brně, Českých Budějovicích, České Lípě, Hradci Králové, Chebu, Chrudimi, Jičíně, Jihlavě, Klatovech, Kutné Hoře, Liberci, Litoměřicích, Mladé Boleslavi, Mostě, Ostravě, Novém Jičíně, Olomouci, Opavě, Písku, Plzni, Táboře, Uherském Hradišti a ve Znojmě.

Zahájení činnosti MLS byla často datováno rozdílně, v závislosti na tom, jestli se za počátek činnosti považuje ustavení soudu, předání jmenovacích dekretů nebo začátek činnosti veřejného žalobce.

5.1 Činnost MLS v Liberci

Již v posledních květnových dnech při uskutečňování divokého odsunu na Liberecku bylo vyhrožováno říšským Němcům, že pokud do stanoveného data neopustí Liberec budou postaveni před hrdelní lidové soudnictví. Jak již bylo řečeno výše, ustanovení MLS záviselo na vytvoření seznamu osob, jež by mohly zasedat v MLS. Tak již 10. června 1945 se objevily výzvy v tisku adresované okresním výborům a správním komisím, aby vytvořily seznamy osob, jimiž by obsadily MLS. Seznam obsazení MLS v Liberci byl uveřejněn dne 6. října 1945. Předsedou MLS se stal soudní rada Bednařík-Fikar a náměstkem Eysselt-Klimély, který působil jako okresní soudce. Působnost MLS v Liberci se vztahovala i na soudní okresy Frýdlant v Čechách a Jablonec nad Nisou, kde také MLS zasedal.

Převažující národností, která byla souzena místním soudem byli Němci, ale byly projednávány i případy českých pachatelů, nebo cizinců, mezi ně patřila například belgičanka Germaine Beckerová, manželka příslušníka SS, která byla obviněna, že udala jednoho Čecha. Její případ skončil dne 21. prosince 1945 osvobozujícím rozsudkem a zařadil se mezi první rozsudky tohoto soudu.

Nečastěji souzeným skutkem bylo členství v nacistických organizacích, mezi které patřily například SS nebo SA. Dále byly velice časté žaloby, které obviňovaly majitele či

úředníky továren z nátlaku na zejména české zaměstnance. Za tento čin byl odsouzen továrník F. Schmitzer, kterého obžaloba vinila z toho, že totálně nasazené Čechy a Poláky bil a zkracoval jim mzdu. Dokonce navrhoval některé své zaměstnance na umístění do koncentračního tábora, své návrhy stáhl až poté, co mu liberecký Pracovní úřad oznámil, že za ně nemá náhradu. Za tyto skutky mu byl vyměřen trest 15 let nucených prací.

V první fázi retribuice bylo zde podáno 3 557 trestních oznámení, z nichž bylo projednáno 1 343 případů. Soudem bylo vyneseno celkem 7 rozsudků smrti. Jeden z těchto rozsudků byl vykonán 20. prosince 1946 na Češce Anně Suchochlebové za zločin udavačství, kdy české manžele a další jejich známé udala za poslech cizího rozhlasu. Tito lidé byli v důsledku jejího činu dlouho vězněni.⁷²

5.2 Průběh retribuice na Jičínsku

Jičínský MLS byl ustaven rozhodnutím vlády ze dne 3. září 1945. Prezidentem republiky bylo 10. září 1945 jmenováno 9 soudců z povolání, mezi nimi i přednosta soudu Antonín Novák. Dále bylo k MLS ustanoveno prvních 97 soudců z lidu a jejich složení přísahy v budově Krajského soudu v Jičíně bylo pojato jako slavnostní událost.

Podle dochovaných spisů stanulo v Jičíně před soudními senáty MLS nejméně 1 518 obviněných. Nejčastěji trestanými skutky byly zde zločiny proti státu, konkrétně byly nejčastěji osoby vyšetřovány pro spáchání udavačství a to v 370 případech a dále ve 330 případech se vedlo vyšetřování pro funkci v NSDAP a SdP. Odsuzujícím rozsudkem skončilo v Jičíně 888 žalobních návrhů, 307 obviněných bylo zproštěno obvinění. Několik desítek jednání skončilo zastavením řízení, převážně z důvodu odsunu, nebo dále pro útěk nebo úmrtí obviněného. Dvaceti osmi osobám byl jičínským MLS uložen trest odnětí svobody na doživotí, ale na základě amnestie prezidenta

⁷² Bittnerová, Magdaléna. Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu Němců. Gymnázium a SPgš v Liberci: Liberec, 2001, s. 61-66.

republiky v letech 1954 – 1956 však byla většina doživotně odsouzených propuštěna. Také zde bylo vykonáno osm rozsudků smrti. Nejčastěji uloženým trestem bylo ale 5 těžkého žaláře. 575 osobám byl soudním výrokem konfiskován celý majetek. Celý trest si odpykalo 28 % odsouzených a 59 % uvězněných osob bylo předčasně propuštěno.⁷³

5.3 MLS v Ostravě

„Ostravský národní výbor v září 1945 konstatoval, že ze 12 tisíc Němců registrovaných v městě po osvobození jich 5 tisíc odešlo, ale mnozí se zase vrátili, 3 680 Němců je internováno a asi 300 jich je ve vězení, kde čekají na MLS.“⁷⁴ MLS v Ostravě byl ustaven rozhodnutím prezidenta republiky dne 10. srpna 1945. Předsedou soudu byl jmenován dosavadní prezident krajského soudu Adolf Markl. Vláda jmenovala pro potřeby MLS v Ostravě 52 soudců z lidu, kteří pocházeli především z odbojářských kruhů a z řad bývalých politických vězňů. Územní působnost tohoto MLS se vztahovala na činy spáchané na Ostravsku. Pokud se dotyčná osoba odstěhovala, byla následně vyhledána policejními orgány a dodána do ostravské vazby. Jen výjimečně bylo soudní řízení zahájeno v místě nového bydliště.

První soudní jednání MLS se konalo 26. září 1945 a vzbudilo zájem velkého počtu obyvatel. Prvním souzeným byl zámečník Ladislav Korger, který působil jako mistr v briketárně. Žaloba mu kladla za vinu, že během války vyhrožoval svým podřízeným koncentračním táborem. Obžalovaný se hájil tím, že výhrůžky nebyly myšleny vážně. Soud v tomto případě udělil poměrně přísný trest a to 10 let těžkého žaláře.

⁷³ Jarkovská, Lucie. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, s. 92, 99, 102-104.

⁷⁴ Borák, Mečislav. *Spravedlnost podle dekretu*. Tilia: Šenov, 1998, s. 110.

Před MLS Ostrava bylo projednáno 1 743 žalob. 41 osob bylo odsouzeno k trestu smrti, z tohoto počtu byl v 37 případech vykonán. První rozsudek trestu smrti byl vynesena 20. prosince 1945 nad příslušníkem služebny gestapa Josefem Gradlem, který se doznal k 5 vraždám, ale obhajoval, že svým konáním pouze plnil rozkazy. Výkon trestu byl proveden veřejně na nádvoří Krajského soudu v Ostravě. V 55 případech bylo upuštěno od potrestání, stalo se tak i v případě důlního inženýra Ervina Kocura, který byl sice usvědčen z členství v nacistických organizacích a z propagace nacismu, ale byly vzaty do úvahy významné polehčující okolnosti, které zde byly v podobě prohlášení asi 70 dělníků z koksovny Hohenegger, kteří dosvědčili, že obviněný se v době války choval bezúhonně. Poslední zasedání soudu prvního období retribuční se konalo 3. května 1947.⁷⁵

5.3.1 Obnovené lidové soudnictví na Ostravsku

První přelíčení obnoveného MLS v Ostravě se konalo pouhé tři týdny po vydání zákona, kterým byla obnovena platnost velkého retribučního dekretu, tedy 26. dubna 1948. Nacistických zločinců, kolaborantů, kteří unikli dřívější retribuci nebo byli nově odhaleni nebylo mnoho a obnovení procesů bylo náročné. Proto MLS odvolal řadu případů, které se měly projednávat v květnu a část žalob byla veřejným žalobcem vzata zpět, protože skutková podstata spáchaných trestných činů neodůvodňovala zahájení řízení před MLS.

Pro urychlení sporných a osvobozujících rozsudků byly při bezpečnostních referátech ONV zřízeny revizní komise, které veřejnému žalobci MLS podávaly návrhy na obnovení trestního řízení.

Obnovený MLS aktivně působil až do konce roku 1948. Ještě 28. prosince 1948 podával veřejný žalobce návrh na zahájení řízení a 31. prosince 1948, tedy poslední den obnovené platnosti dekretu zasedal a projednával 3 případy.

⁷⁵ Borák, Mečislav. Spravedlnost podle dekretu. Tilia: Šenov, 1998, s. 115, 121.

5.4 Lidové soudnictví v Klatovech

Také v Klatovech byl zřízen v sídle krajského soudu MLS. Svoji činnost zahájil dne 8. října 1945.

„Za dobu svého působení projednal 553 trestních případů proti 609 obviněným. Z toho bylo 222 Čechů (163 mužů a 59 žen) a 387 Němců (351 mužů a 36 žen).“⁷⁶

I klatovský MLS vynesl několikrát rozsudky smrti. Celkem tak bylo odsouzeno 20 osob. Mezi nimi i rolník Jiří Rohrbacher z Němčic u Strážcova. Proces s ním se uskutečnil 18. prosince 1945. Shledán vinným byl za zločiny proti státu, jichž se dopustil svým členstvím v nacistické organizaci SA. Vinen byl také skutkem udavačství, kdy například dvě české dívky z Němčic byly odsouzeny k trestu odnětí svobody a pokutě, poté co je Rohrbacher udal za zpívání českých písní. Obžalovaný se k tomuto skutku před soudem nedoznal.

Obžalovaný se hájil svým velmi špatným psychickým stavem a ztrátou paměti. Tento stav byl dle něj zapříčiněn dopravní nehodou v roce 1944, kdy byl v bezvědomí převezen do nemocnice a tam hospitalizován. Jeho tvrzení, ale vyvrátili znalci svým posudkem, když dospěli k závěru, že obžalovaný je v plné míře za činy uvedené v obžalobě odpovědný. Situace, kdy obžalovaní se chtěli vyhnout rozsudku smrti poukazem, na svoji nepřítomnost se několikrát opakovala. Ale ve všech těchto případech byli obvinění shledáni plně odpovědnými.

V závěrečné řeči požadoval veřejný žalobce absolutní trest a senát mu jednomyslně vyhověl. Po rozsudku následovala obvyklá dvouhodinová pauza. Poprava se poté konala na nádvoří klatovského soudu.⁷⁷

⁷⁶ Jiřík, Václav. Klatovské oprátky. Fraus: Plzeň, 2004, s. 5.

⁷⁷ Jiřík, Václav. Klatovské oprátky. Fraus: Plzeň, 2004, 161-168.

5.5 Retribuční soudnictví v Hradci Králové

MLS v Hradci Králové začal působit 24. července 1945, kdy vláda jmenovala prvních 77 soudců z lidu. Tato funkce byla u tohoto MLS vykonávána především osobami z dělnické profese, méně zde byli zastoupeni státní zaměstnanci nebo úředníci. Minimálně byly jmenovány soudci z lidu osoby z řad živnostníků a obchodníků. Dále se ojediněle v tomto postavení vyskytovaly ženy. V Hradci Králové jich bylo jmenováno celkem 11. Přednostu soudu, jeho náměstka a dalších 9 soudců z povolání jmenoval prezident republiky 3. srpna 1945. Na pozice soudců z povolání byli dosazováni zkušení soudci okresních a krajských soudů.

Nejčastějším místem zasedání MLS byla budova Krajského soudu v Hradci Králové. Zasedání provázely i praktické problémy, například, že v důsledku poválečné nouze nebyla budova krajského soudu vytopena a v důsledku toho byli soudci často nachlazení nebo se komplikace vyskytly i s dopravou soudců k soudu. Dekret připouštěl, aby soud zasedal i jinde než přímo v sídle příslušného krajského soudu a proto královehradecký MLS pravidelně jednal také v Náchodě a v Jaroměři.

Jako první se zde projednával symbolicky případ, jehož podstatou bylo zvlášť těžké provinění. 11. září 1945 byl senátem souzen dozorce Gestapa Jindřich Fibinger. Nad obžalovaným byl vynesena rozsudek smrti, který vykonal kat František Jareš.⁷⁸

5.5.1 MLS v Hradci Králové po 1948

Také v Hradci Králové byl v roce 1948 obnoven MLS. Veřejný žalobce zde podal první žalobu 12. dubna 1948.

⁷⁸ Jarkovská, Lucie. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, s. 82-83.

Na personální složení znovuobnoveného retribučního soudnictví měla vliv očista veřejného života, která byla realizována komunistickou stranou po převzetí moci v únoru 1948. V rámci upevňování mocenských pozic KSČ byly postiženy osoby, které se podílely na uskutečňování první vlny retribuice. V této souvislosti byly zastaveny praxe například soudcům, advokátům nebo nepohodlným osobám byla nařízena dovolená či nástup do důchodu. Očista se dotkla i soudců z lidu, kteří byli nejčastěji postiženi ve výkonu svých občanských povolání a do funkce soudců z lidu nebyli znovu jmenováni. Například bývalý soudce MLS v Hradci Králové Karel Vašátka byl takto odvolán z výkonu funkce soudce z povolání.

Politický vliv na činnost MLS měla také směrnice ze dne 1. května 1948, kterou vydalo Zemské státní zastupitelství. Tato směrnice zakazovala projednávat případy Čechů z nižších sociálních vrstev. Za její provedení odpovídali přímo veřejní žalobci. V důsledku jejího provádění bylo například několik žalob vzato zpět.

5.5.2 Výsledky retribuice na Královehradecku

Před MLS v Hradci Králové v období let 1945-1948 stálo 1262 osob. Mezi obviněnými převažovali muži s německou národností. MLS projednával případy nejen osob národnosti německé a české, obžalovanými byli Poláci, Rusové nebo Chorvati. S určením národnosti se vyskytovaly problémy u osob, které se narodily ve smíšených manželstvích či neměly vyhraněné národní cítění, proto někteří obvinění si volili národnost, podle toho, která byla v danou dobu pro ně příznivější. Souzení zde byli nejvíce lidé z řad dělníků a to za zločiny spáchané proti státu.

Více než polovina projednávaných případů skončila vynesemím odsuzujícího rozsudku, naopak v 300 případech byli obžalovaní zproštěni obvinění. Nejčastějším trestem, který ukládal místní MLS byl trest pěti let těžkého žaláře, který mohl být ztřešen například tvrdým ložem nebo půstem. I zde byl vynesem trest smrti a to celkem v devíti případech. Mimo hlavních trestů soud ukládal i tresty vedlejší. Mezi ně se řadila

také konfiskace majetku. Trestem propadnutí celého majetku bylo potrestáno celkem 464 odsouzených.⁷⁹

5.6 MLS v Chebu

Jako poslední, ze čtyřadvaceti MLS, které byly zřízeny velkým retribučním dekretem zahájil svou činnost dne 12. února 1946 MLS v Chebu. Do jeho soudního obvodu patřily například města Karlovy Vary, Mariánské Lázně, Planá nebo Tachov. Jako první přednosta tohoto soudu byl jmenován Bohumír Liška, který zde vynesl mimo jiné 17 rozsudků smrti.

V okruhu MLS v Chebu působilo celkem 13 okresních vyšetřovacích komisí. Jako i v jiných oblastech byla i zde jejich činnost podrobena velké kritice. Vytýkána jim byla například nezodpovědná manipulace s vyšetřovanými osobami, odesílání vyšetřovaných k pracím mimo okruh soudu, například do uhelných dolů v Mostě, přičemž o těchto skutečnostech nebylo informováno ani státní zastupitelství. Navíc byly častým jevem případy, kdy úředníci z OVK zařazovali osoby do odsunu bez vědomí soudu.

Do roku 1946 bylo v Chebu projednáno 1712 případů, v roce 1947 bylo zde odsouzeno celkem 508 případů. Posledním souzeným v Chebu byl číšník Roman Lotz z Karlových Varů, který byl 31.12. 1948, tedy poslední den obnovené retribuční odsouzen za propagaci nacismu ke dvouletému trestu odnětí svobody.⁸⁰

⁷⁹ Jarkovská, Lucie. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008, s. 92-104.

⁸⁰ Jiřík, Václav. *Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu*. Cheb: Svět křidel, 2000, s. 20-21.

6. Mimořádný lidový soud v Praze a trest konfiskace

Mimořádný lidový soud v Praze zahájil svou činnost dne 6. 9. 1945. Spisový materiál, který dokumentuje jeho působení je uložen ve Státním oblastním archivu v Praze. První část spisového materiálu byla předána do SOA od Krajského soudu Praha 21. 5. 1986, dodatečně byly 4. 6. 1987 předány spisy některých význačných delikventů (Frank, Krebs, Čurda, Gerik). Fond MLS Praha má rozsah 934 kartónů, dalších 92 kartónů tvoří fond veřejného žalobce MLS v Praze. Celkem je zde evidováno 8 349 spisů.

Na MLS v Praze se upínala největší pozornost, protože měl soudit největší zrádce a nacistické zločince. Dle spekulací dobového tisku měl stanout před tímto soudem jako první bývalý německý soudce Blaschtowitska, ale nakonec prvním souzeným a odsouzeným k trestu smrti byl dne 5. září 1945 bývalý náměstek pražského primátora a profesor historie Josef Pfitzner, kterému obžaloba kladla za vinu, že falšoval historii a ponižoval český lid.

6.1 Tresty konfiskace uložené MLS v Praze

Velký retribuční dekret upravoval mimo zločinů, které posuzovaly MLS také tresty za tyto činy. Pokud soud neupustil od potrestání, ukládal vedle trestů hlavních, mezi které patřil například trest těžkého žaláře také tresty vedlejší. Tyto vedlejší tresty upravoval retribuční dekret ve svých všeobecných ustanovení a byly jimi trvalá nebo dočasná ztráta občanské cti, trest vykonávaný ve zvláštních nucených pracovních oddílech a propadnutí celého nebo jen části majetku ve prospěch státu.

Níže podrobněji popsané případy, kde byl uložen trest konfiskace se týkaly především zločinů proti majetku, zvláště případů, kdy pachatelé zneužili situace a obohatili se na úkor právnické či fyzické osoby, většinou bylo obohacení provedeno na úkor rasově či politicky perzekuovaných osob. Trestní sazba zde činila pět až deset let.

6.1.1 Případ udavače Ladislava Krutského

Jedním z případů, ve kterém MLS v Praze uložil trest konfiskace majetku byl případ Ladislava Krutského, majitele cihelny ze Štíhlíce kterého obžaloba vinila ze zločinu proti majetku, spáchaného tím, že se obohatil na úkor Hospodářské záložny v Rakovníku a také z udavačství.

Mezi Ladislavem Krutským a výše zmíněnou záložnou byl veden spor o nevyrovnanou pohledávku, kde byl dlužníkem Ladislav Krutský. O tuto pohledávku byl veden spor u Úředního německého soudu v Praze. Ve snaze vyhnout se zaplacení daného dluhu obžalovaný učinil udání kladenskému Gestapu a na základě tohoto oznámení byl vyšetřován a vězněn ředitel záložny Ing. Alster Leopold, kterého Krutský obvinil, že v záložně spravuje tajný fond, ze kterého podporuje rodiny těch Židů, kteří byli v dané době v koncentračním táboře. Obviněný Krutský se nátlakem domáhal na záložně slevy ze svého dluhu pod hrozbou, že pokud mu nebude vyhověno, učiní další udání. V důsledku obecného znepokojení, které vyvolalo mezi zaměstnanci zatčení ředitele záložny a z obav před dalším udáním, úředníci vyhověli žádosti obviněného a za původní pohledávku, která činila 355 000 Kčs přijali vyrovnání pouze ve výši 92 000 Kčs. Rozdíl mezi částkami tak činil škodu, kterou utrpěla záložna obohacením obviněného Krutského, který využil tísně, jež byla způsobena perzekucí.

Svoji vinu absolutně popíral a tvrdil, že nikdy žádné udání na Gestapu neučinil a částka, kterou zaplatil jako vyrovnání byla výsledkem standardního jednání a rozhodně dle jeho tvrzení nebyla vynucena hrozbou udání.

Hlavní líčení proběhlo dne 20. května 1946. Obviněný byl uznán vinným ze zločinů proti majetku a proti osobám dle velkého retribučního dekretu a byl mu uložen trest těžkého žaláře v trvání osmi let, který byl zostřen tvrdým lůžkem jednou za 3

měsíce. Vedlejším trestem byl navždy zbaven občanské cti a celé jeho jmění bylo konfiskováno ve prospěch státu.⁸¹

6.1.2 Rozprodávání majetku po Židech

Dne 3.6. 1946 bylo zahájeno hlavní líčení proti Čechovi Rudolfu Hnátovi z Kutné Hory, který byl souzen za zločin proti majetku. Obžalovaný byl za okupace zaměstnancem v technických službách města Prahy a jeho úkolem bylo předávání a přidělování bytů, ve kterých dříve žili Židi. V předmětných bytech se stále nacházel nábytek. Spolu s jeho nadřízeným německé národnosti Pilzem tento nábytek rozprodávali a navíc brali úplatky za přidělování bytů, přičemž tyto byty byly přidělovány jen Němcům. Úplatky přijímali nejen v penězích, ale i ve formě služeb či potravin.

Jejich činnost byla německou mocí odhalena v roce 1943 a o rok později byli oba za zpronevěru a podvod odsouzeni. Rudolf Hnát si odpykal 2 roky káznice a zaplatil pokutu 1 000 Říšských marek.

Před MLS se za tento čin zodpovídal znovu. V odůvodnění rozsudku bylo uvedeno, že odsouzení německou mocí nebylo z polických či rasových důvodů, ale pouze pro majetkové trestné činy. Rudolf Hnát za okupace tedy v době zvýšeného ohrožení republiky využil tísně způsobené rasovou a politickou perzekucí a rozprodáváním výše zmíněného nábytku a přijímáním úplatků se obohatil na úkor Československa ale i na úkor více, blíže neurčených Čechů.

Obžalovaný Rudolf Hnát svou vinu v celém rozsahu popíral a svou spolupráci s Němci zdůvodňoval silným nátlakem nacistické moci na jeho osobu.

Rudolf Hnát byl MLS odsouzen k 6 letům zostřené těžké žaláře, který měl

⁸¹ SOA Praha, Fond MLS Praha, karton č. 238, Ls 1079/46.

být dle rozsudku celý vykonán ve zvláštních pracovních oddílech a ke ztrátě občanské cti na 10 let. Celý jeho majetek rozhodnutím soudu propadl státu.⁸²

6.1.3 Případ baru Astoria

Pro zločin proti majetku byl také před MLS v Praze postaven číšník české národnosti Oldřich Kašpřík, narozen 3.11. 1900 ve Vsetíně, který využil politické perzekuce a pod nátlakem se stal spoluvlastníkem pražského baru Astoria.

Bar Astoria se nacházel na Ovocném trhu a jeho majiteli byli manželé Čížkovi. Přítel Oldřich Kašpříka, známí spekulant Němec Becher, cíleně udal majitele Čížka Gestapu, aby tak mohl získat předmětný bar. Na základě tohoto udání, jehož předmětem bylo oznámení, že Čížek odmítl v baru obsloužit skupinu Němců byl Čížek zatčen Gestapem, převezen do koncentračního tábora Buchenwald, kde 19.2. 1942 zemřel údajně na srdeční chorobu. Přítel Bechera, Oldřich Kašpřík, v té době číšník v baru Sekt-Pavilon, propůjčil baru Astoria svoji koncesi a stal se tak Becherovým společníkem, ač věděl o nepravdivém udání a o všech okolnostech, za kterých Becher bar získal. Vdova Anna Čížková byla donucena přenechat bar Kašpříkovi a Becherovi a dle vynuceného a nařízeného ocenění, které vypracovalo místní Gestapo činilo vyrovnání 100 000 Kčs, přičemž hodnota baru v té době dosahovala přes 2 miliony Kčs. Navíc byla novými majiteli donucena slevit z daného vyrovnání dalších 30 000 Kčs pod hrozbou dalšího vyšetřování Gestapa, kterému byla podrobena již po zatčení jejího manžela.

Becher byl později odsouzen německým soudem v Praze k šesti letům káznice za různé machinace a podvody. Po jeho odsouzení vedl Kašpřík bar s manželkou Bechera až do všeobecného nařízení, na jehož základě došlo k uzavření pražských nočních podniků.

Obžalovaný byl shledán vinným dne 28.4. 1947 senátem MLS v Praze v čele

⁸² SOA Praha, Fond MLS Praha, karton č. 177, Ls 388/46.

s jeho předsedou Františkem Linhartem. Kašpřík byl odsouzen za zločiny proti majetku dle velkého retribučního dekretu nejen k pěti letům těžkého žaláře, ale byl postižen i konfiskací celého majetku a na 10 let ztrátou občanské cti.⁸³

⁸³ SOA Praha, Fond MLS Praha, karton č. 686, Ls 437/47.

Závěr

I po více než šedesáti letech od konce druhé světové války jsou důsledky dekretální normotvorby v Československu nejen předmětem diskuzí historiků, ale v důsledku restitučních opatření a nároků se staly problematikou současného platného práva a také politiky.

Největší spory o platnost se týkají hlavně těch dekretů, které zasáhly do vlastnických vztahů. K zániku vlastnických práv určitých osob a ke vzniku vlastnického práva jiného subjektu došlo například na základě dekretu č. 12/1945 Sb. o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa a dekretu č. 108/1945 Sb. o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy. Proměny vlastnických vztahů se uskutečnily také dekrety č. 100-103/1945 Sb., na jejichž základě byla provedena první etapa znárodnění. Nutno zde podotknout, že tyto akty byly vydány formou právního předpisu s mocí zákona.

Všechny výše zmiňované dekryty podléhaly dodatečnému schválení, ratihabici, která byla provedena zákonem 57/1946 Sb. Jejím uskutečněním bylo stanoveno, že všechny dekryty je třeba považovat za zákon a ústavní dekryty za ústavní zákon. Dekryty tak tvoří nedílnou součást českého právního řádu a v české právní soustavě zaujímají stejné místo jako předválečné ale i poválečné právní předpisy.

Z výše uvedeného vyplývá, že dekryty tak lze měnit či zrušit jen zákonem a u ústavních dekretů by tato procedura musela být provedena ústavním zákonem. Důvodem zrušení dekretu by tak mohl být jen obsahový rozpor s některou platnou částí ústavního pořádku. Šlo by ale pak o rozpor, který vznikl až v důsledku pozdější právní úpravy⁸⁴

⁸⁴ Mikule, Vladimír. Dekryty prezidenta republiky a nynější právo. In Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Praha: Ústav mezinárodních vztahů Praha, 1995, s. 59.

Dekretální normotvorba sehrála důležitou roli v právní kontinuitě Československa od roku 1918 a jejím rušením by tato kontinuita byla narušena. Výše uvedené dekrety, které zásadně proměnily strukturu vlastnických vztahů v Československu nelze zpětně prohlásit za neplatné, aniž by byla ohrožena právní jistota a stabilita současných majetkových vztahů. Například zrušením dekretu č. 5/1945 Sb. o neplatnosti některých majetkoprávních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů nebo konfiskačního dekretu č. 108/1945 Sb. by byl zpochybněn právní základ přechodu majetku německého státu a nacistických organizací, včetně majetku arizovaného a konfiskovaného v důsledku nacistické perzekuce na československý stát.⁸⁵

Dekretální zákonodárství bylo z velké části ovlivněno normami mezinárodního práva, které byly vytvářeny vítěznými mocnostmi protiněmecké a protinacistické koalice. Československo tyto normy buď přímo inkorporovalo do svého právního řádu nebo je uskutečňovalo svými dekrety. Dekrety prezidenta republiky také byly v tomto směru naprosto v souladu s normami jiných států západní Evropy.⁸⁶

Kritika a snahy o revizi se týkají i dekretu č. 16/1945 Sb. o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, na jehož základě bylo zřízeno postupně 24 mimořádných lidových soudů, které soudily činy trestné dle velkého retribučního dekretu, jak se také tento dekret nazýval.

Rozporuplné názory a kritika provázely činnost MLS v jednak době jejich působení, ale tato názorová rozporuplnost přetrvávala i do současnosti. Bezprecedentní činy prováděné nacistickým aparátem, ale i domácí kolaborací vyžadovaly revoluční koncepci v jejich potrestání. Zároveň zřízení MLS bylo důležité, aby byli váleční

⁸⁵ Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky. In Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999, s. 50-51.

⁸⁶ Pavlíček, Václav. Poválečné dekrety a zákon č. 115/1946 Sb. In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 829.

provinilci spravedlivě a institucionálně potrestání a nebyli podrobeni živelné mstě, lynčování a poprav bez soudů. I když bezprostředně po skončení nacistické okupace k těmto situacím docházelo. Lidé v té době zažívali náhlé pocity mocenské převahy a v poválečném chaosu se stalo trestání viníků záminkou pro páchání dalších zločinů.

Při hodnocení aplikační činnosti MLS je nutno zmínit její podmíněnost přijatým zákonným rámcem, který daroval soudu široké pravomoce, které sváděly také k nahodilosti a svévolnosti a navíc zde chybělo druhoinstanční přezkoumání a judikatura. Kritika se snesla i na průběh přípravného řízení. Vyšetřující orgány si v četných případech zajišťovaly výpovědi psychickým i fyzickým násilím. Důkazní řízení bylo často založeno na dobrozdání institucí, které neměly potřebné informace a jejich nezaujatost nebylo možné garantovat.⁸⁷

Za dobu působení MLS došlo veřejným žalobcům více než 130 000 trestních oznámení. Přístup k obžalovaným ale i výše ukládaných trestů se v průběhu retribuice měnil. S postupem času a s uklidněním poválečné situace byl náhled na obžalované mírnější. V druhá vlna retribuic probíhala v roce 1948 a byla poznamenána silným politickým vlivem, jak na vyšetřování tak na soudní řízení.

I přes výše zmíněné negativní hodnocení a působení MLS se domnívám, že rozsudky MLS byly spravedlivým potrestáním pro mnohé nejen nacistické zločince ale i domácích provinilce, kteří nezůstali v dobách nejtěžších věrni Československu. Na závěr bych dodala poučná slova předsedy Okresního národního výboru Josefa Dvořáka, které vyřkl v souvislosti s prováděním retribuice na Jičínsku: *„Přijde soud tvrdý, ale spravedlivý. Nebude to však soud ulice, ale soud národa. Uvědomme si včas, že lidská čest je nejcennějším statkem člověka. Kdo osočuje nevinného, hraje sám o svou čest. Ukažme v těchto chvílích, snad již dohasínajícího chaosu, že jsme hodni své veliké minulosti, i všech těch, kteří především pro ideály lidskosti položili životy. Odhalujme*

⁸⁷ Kozák, Jiří. Činnost Mimořádného lidové soudu v Liberci 1945-1948. In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004, s. 597.

důsledně a nekompromisně ty, kteří se provinili, nazapomeňme však ani na okamžik hájit čest těch, kteří obstáli.“⁸⁸

⁸⁸ Jarkovská, Lucie.Odplata či spravedlnost?Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku.Praha:Prostor, 2008, s. 29-30.

Seznam zkratek

GESTAPO – GEIHEME STAATSPOLIZEI, TAJNÁ STÁTNÍ POLICIE

MLS – MIMOŘÁDNÝ LIDOVÝ SOUD

ONV – OKRESNÍ NÁRODNÍ VÝBOR

OVK – OKRESNÍ VYŠETŘOVACÍ KOMISE

ROH – REVOLUČNÍ ODBOROVÉ HNUTÍ

NSDAP – NATIONALSOZIALISTISCHE DEUTSCHE ARBEITETPARTEI,
NACIONÁLNĚ SOCIALISTICKÁ NĚMECKÁ DĚLNICKÁ STRANA

NSS – NEJVYŠŠÍ SPRÁVNÍ SOUD

SdP – SUDETENDEUTSCHE PARTEI, SUDETONĚMECKÁ STRANA

SNR - SLOVENSKÁ NÁRODNÍ RADA

SOA – STÁTNÍ OBLASTNÍ ARCHIV

SOKA – STÁTNÍ OKRESNÍ ARCHIV

SS – SCHUTZSTAFFELN, OCHRANNÉ ODDÍLY

Použitá literatura

Archivní prameny:

Státní oblastní archiv Praha, Fond MLS Praha

Státní okresní archiv Beroun, Fond ONVBe

Tištěné prameny:

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1945, částka 47 ze dne 27.10. 1945

Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé, ročník 1946, částka 95 ze dne 7.12. 1946

Periodika:

Krčmář, Jan.Poznámky k dekretu presidenta republiky ze dne 19. V. 1945, č. 5/45 a k zákonu ze dne 16. V. 1946, čís. 128/46.Právník č. 11/1946

Kindl Milan, Viktor Knapp.K některým otázkám konfiskace podle dekretů presidenta republiky č. 12 a č. 108/1945.Právník č. 7/ 1944

Solnař, Vladimír.Jsou přípustné tzv. mimořádné opravné prostředky proti rozsudkům mimořádných lidových soudů a Národního soudu?Právník č. 11 /1946

Lančík, Jindřich.Několik poznámek k výkladům o národní správě.Právník č. 11/1946

Literatura:

Bittnerová, Magdaléna. Odsun Němců z Liberecka a situace Němců na Liberecku ve stínu odsunu Němců. Liberec: Gymnázium a SPgš v Liberci, 2001

Borák, Mečislav. Spravedlnost podle dekretu. Šenov: Tilia, 1998

Gronský, Ján. Dokumenty k ústavnímu vývoji Československa II. (1945-1968). Praha: Karolinum, 1999

Grospič Jiří, Chovanec Jaroslav, Vysokaj Juraj. Košický vládní program-program budování lidově demokratického Československa. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977

Hlušičková, Růžena. Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948. Praha: Zářě, 1983

Hlušičková R., Nosková A., Štěpán F. (ed). Edice dokumentů z fondů Státního ústředního archivu v Praze. Znárrodnění 1945, 2. svazek. Praha: Státní ústřední archiv v Praze, 1982

Jarkovská, Lucie. Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945-1948 na Královéhradecku. Praha: Prostor, 2008

Jech Karel, Kaplan Karel (ed). Dekrety prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2002

Jiřík, Václav. Nedaleko od Norimberku. Z dějin Mimořádného lidového soudu v Chebu. Cheb: Svět křídel, 2000

Kaplan, Karel. Znárrodnění a socialismus. Praha: Práce, 1968

Kaplan, Karel. Dva retribuční procesy. Komentované dokumenty. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992

Kozák, Jiří. Činnost Mimořádného lidového soudu v Liberci 1945-1948. In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004

Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky. In Kauza: tzv. Benešovy dekrety. Historické kořeny a souvislosti. Praha: Historický ústav AV ČR, 1999

Kuklík, Jan. Osvobození Československa v roce 1945. In Kuklík, Jan a kol. Vývoj československého práva 1945-1989. Praha: Linde, 2009

Kuklík, Jan. Dekrety prezidenta republiky - výraz kontinuity československého právního řádu nebo jeho revoluční změny? In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004

Lhota, Václav. Znárodnění v Československu. Praha: Svoboda, 1987

Mikule, Vladimír. Dekrety prezidenta republiky o postavení Němců a jejich dnešní právní význam. In Jech, Karel (ed). Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky. Brno: Doplněk, 2003

Mikule, Vladimír. Dekrety prezidenta republiky a nynější právo. In Právní aspekty odsunu sudetských Němců. Praha: Ústav mezinárodních vztahů Praha, 1995

Blaive Muriel, Mink Georges (ed). Benešovy dekrety: budoucnost Evropy a vyrovnání se s minulostí. Praha: Cefres, 2003

Nešpor, Zdeněk. Znárodnění dolů a průmyslu - Kniha první: proces znárodnovací. Praha: Tiskové podniky ústředního svazu Čs. Průmyslu, 1948

Pavlíček, Václav. O dekretch prezidenta republiky v kontinuitě státu a práva. In Soukup, Ladislav (ed). Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-1990. Praha: Karolinum, 2002

Pavlíček, Václav. Poválečné dekrety a zákon č. 115/1946 Sb. In Malý Karel, Soukup Ladislav (ed). Vývoj práva v Československu v letech 1945-1989. Praha: Karolinum, 2004

Plíva, Stanislav. Soubor znárodnovacích předpisů vydaných v letech 1945-1951. Ostrava: Montanex Ostrava, 1990

Skála, Hugo.Co je znárodnění průmyslu.Praha:Omnia, 1945

Souček, V.Znárodnění průmyslu v ČSR.Praha:Práce, 1947

Soukup, Ladislav.Retribuční dekrety prezidenta ČSR dr. Edvarda Beneše.In
Soukup, Ladislav (ed). Příspěvky k vývoji právního řádu v Československu 1945-
1990.Praha:Karolinum, 2002

Šulc, Zdeněk.Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu 1945-
1995.Brno, Dolněk,1998

Winkler, Pavel.Dekrety prezidenta republiky v období z období 1940-1945.In
Právní aspekty odsunu sudetských Němců.Praha:Ústav mezinárodních vztahů Praha,
1995

Seznam příloh :

Příloha č. 1 : Počet zavedených národních správ dekretem č. 5/1945 Sb.

Příloha č. 2: Konfiskační vyhláška dle dekretu č.12/1945 Sb.

Příloha č. 1 : Počet zavedených národních správ dekretem č. 5/1945 Sb. ⁸⁹

Národní správa byla na základě dekretu zavedena:

- místními národními výbory do 4855 průmyslových podniků
- okresními národními výbory do 2740 průmyslových podniků
- Zemskými národními výbory do 1250 průmyslových podniků
- ministerstvem průmyslu do 457 průmyslových podniků
- ministerstvem výživy do 580 podniků

Do znárodnění klíčového průmyslu, bank a pojišťoven fungovalo celkem 9882 národních správ podniků, jejichž celkový počet zaměstnanců činil přibližně jeden milión osob.

⁸⁹ Hlušíčková, Růžena.Boj o průmyslové konfiskáty v Československu v letech 1945-1948.Praha:Práce, 1983, s. 32.

Příloha č. 2: Konfiskační vyhláška dle dekretu č.12/1945 Sb.

SOKA Beroun, Fond ONVBe, karton č. 2537

Okresní národní výbor v Berouně.

Zn.: 566/245-3/2-1950. V Berouně dne 11. února 1950. 24

Velkostatek Foučnick,
konfiskace podle dekr. čis. 12/1945 Sb.

V y h l á š k a .

Okresní národní výbor v Berouně, rozhoduje vzhledem k ustanovení § 3, a příl. C, pol. 31 vl. nař. č. 116/1949 Sb. podle § 3 odst. 2 dekr. č. 12/1945 Sb., konfiskuje bez náhrady pro účely pozemkové reformy zemědělský majetek zapsaný ve vlož. čis. 11, 16, 22, 25, 26, 34, 45, 55, 59, 85, 94, pozemkové knihy pro kat. úz. Foučnick a dále ve vlož. č. 78, 79, 84, 88, 89, a sezn. VII, poz. knihy pro kat. úz. Budňany a ve vlož. čis. 16, poz. kn. Foučnick pozemky ležící v kat. úz. Běleč, jako knihovní vlastnictví Vystřehovaleckého fondu pro Čechy a Moravu /Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren/.

Výše uvedenému knihovnímu vlastníku byl vyhlášen dekr. čis. 12/1945 Sb. podle ustanovení § 1 odst. 1/c cit. dekr. jeho veškerý zemědělský majetek ležící v obcích Foučnick, Budňany, Běleč zkonfiskován pro účely pozemkové reformy a to dnem 23.6.1945 neboť Vystřehovalecký fond pro Čechy a Moravu jest resp. byl právnickou osobou, jejíž správa záměrně a aktivně sloužila nacistickému vedení války po pr. fašistickým a nacistickým útlakům /viz o tom již dřívejší rozhodnutí NSR a ZKV v Pr. ze/.

Tímto rozhodnutím posbývá platností potvrzení zdejšeho ONV ze dne 4.11.1948 čj.: 1889/48-ko podle rozhodnutí okresní rolnické komise nepodléhá tento majetek konfiskaci podle dekr. čis. 12/1945 Sb.

Proti tomuto rozhodnutí jest možno do 15 dnů ode dne vyvěšení této vyhlášky podati odvolání ke krajskému národnímu výboru v Praze. Odvolání musí býti podáno u ONV v Berouně.

Případnému odvolání očníhá se však podle ust. § 77 odst. 2 vlád. nař. č. 8/1928 Sb. z. a n. odkladný účinek.

Předseda ONV, :

Vyvěšeno dne:
Šlo to dne:

SOKA Beroun, ONVBe, k. 2537

Die Verstaatlichung und die Konfiskation in den Jahren 1945-1948-die Tätigkeit der Ausserordentlichen Volksgerichte in den einzelnen tschechischen Regionen

Zusammenfassung

Meine Diplomarbeit beschreibt die Verwandlung der Eigentumsverhältnisse in der Tschechoslowakei während der Jahre 1945-1948, die mittels des Instituts von Konfiskation und Verstaatlichung verwirklicht wurde, und in den letzten drei Kapiteln wird auch die teilweise zusammenhängende Problematik der Tätigkeit der Außerordentlichen Volksgerichte in den einzelnen tschechischen Regionen dargestellt, die in der Nachkriegszeit NS-Verbrecher, Verräter und Kollaborateure bestrafen. Das oben erwähnte Thema habe ich wegen dessen permanenter Aktualität gewählt, bei der die Nachkriegsordnung der Besitzverhältnisse, die aufgrund der Dekrete des Präsidenten der Republik realisiert wurde, bis in die Gegenwart nicht nur Gegenstand von rechtlichen und historischen Debatten, sondern auch Rechtsstreiten ist.

Das erste Kapitel beschreibt den Prozesse der Konfiskation, die nach dem Ende des zweiten Weltkriegs nicht nur den Besitz der deutschen und ungarischen Minderheit betraf, sondern auch Verräter oder Kollaborateure. Das Dekret Nr. 5/1945 Sl. reagierte auf die umfangreiche Arisierung des tschechoslowakischen Besitzes und verhängte gleichzeitig auf den Besitz von staatlich unzuverlässigen Personen das provisorische, beschränkende Institut der Nationalverwaltung. Zur Änderung der Besitzverhältnisse kam es erst aufgrund des Dekrets Nr. 12/1945 Sl., durch das der landwirtschaftliche Besitz konfisziert wurde, und des Dekrets Nr. 108/1945 Sl., auf dessen Grundlage der nicht landwirtschaftliche Besitz entzogen wurde. Der Konfiskation konnte Besitz entzogen werden, der ansonsten der Konfiskation zugefallen wäre, aufgrund von Ausnahmen, die Personen deutscher oder ungarischer Nationalität erteilt wurden, welche durch die zugehörigen Dekrete definiert waren, und wir können sie zusammenfassend als Antifaschisten bezeichnen. In den Unterkapiteln wird kurz die Aufteilung des konfiszierten Besitzes erörtert. Die Zuteilungen von

landwirtschaftlichem Boden regelte detailliert das Dekret Nr. 28/1945 Sl. Besitzsubstanzen, die bereits laut dem oben erwähnten Dekret Nr. 108/1945 Sl. konfisziert wurden, wurden in Zuteilungsverfahren aufgeteilt, dessen Grundlage die Zuteilungspläne bildeten.

Das zweite und dritte Kapitel beschäftigt sich mit der ersten und zweiten Etappe der Verstaatlichung, die in Form einer Verstaatlichung verwirklicht wurde, wobei der Erwerber des Besitzrechtes der Staat wurde. Die erste Etappe wurde durch die Dekrete des Präsidenten der Republik Nr. 100-103/1945 Sl. realisiert, die sich auf Bergwerke, einige Industrieunternehmen, einige Nahrungsmittelunternehmen und auch auf Banken und Versicherungen bezogen. Die zweite Welle wurde erst im Jahre 1948 verwirklicht, und dies durch die einzelnen Gesetze Nr. 114, 118-126 und 311/1948 Sl. So wurden weitere Industrieunternehmen verstaatlicht, einschließlich Nahrungsmittelunternehmen, Großhandelsunternehmen oder Bau- und Verkehrsunternehmen. In den weiteren Teilen dieser Kapitel wird die Entschädigung für den verstaatlichten Besitz erörtert, und es werden hier die Personenkategorien aufgezählt, denen die Entschädigung nicht gewährt wird, zu denen beispielsweise Kollaborateure gehörten.

Den Tätigkeiten der Außerordentlichen Volksgerichte sind die letzten drei Kapitel gewidmet. Wo in vierter Folge die allmähliche Errichtung von insgesamt 24 AVG in den böhmischen Ländern beschrieben wird, aufgrund des Dekrets Nr. 16/1945 Sl., das auch als großes Retributionsdekret am Sitz der Kreisgerichte genannt wird. An dieser Stelle werden auch die Straftaten gemäß Dekrets analysiert, die in vier Gruppen eingeteilt werden, in Verbrechen gegen den Staat, gegen Personen, gegen Besitz und eigenständig wird Denunziation angeführt. Im nachfolgenden Kapitel wird die Tätigkeit der AVG und das Ergebnis ihres Wirkens in ausgewählten Regionen beschrieben, zu denen ich die Gebiete um Ostrava/Ostrau, Hradec Králové/Königgrätz, Jičín/Jitschin, Klatovy/Klattau, Liberec/Reichenberg und Cheb/Eger einreihete. Im letzten, sechsten Kapitel werden konkrete Fälle von Vermögensdelikten, die vom AVG in Prag beurteilt wurden, analysiert.

Nationalisation and confiscation in 1945-1948 - activities of people's courts in individual regions

Key words:

znárodnění – nationalization

konfiskace – confiscation

retribuce - retribution